Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

""Формування комунікативної компетентності молодшого школяра засобами фразеології""

Автор: Мурга Ольга Володимирівна

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена потребою підвищити ефективність освітнього процесу на уроках рідної мови в умовахмодернізації початкової освіти, національного відродження українського суспільства спрямувати його формування ключових компетентностей. Адже успішність сьогоднішнього учня в майбутньому багато в чому залежить від його здатності набувати і розвивати вміння, навички, компетентності, які можуть використовуватися в будь-якій життєвій ситуації. Молодший шкільний вік – оптимальний період активного навчання соціальній поведінці, мистецтву спілкування між учнями, учнем та вчителем, період засвоєння комунікативних і мовленнєвих умінь, способів розрізнення соціальних ситуацій. Всі ці якості можна успішно формувати, використовуючи компетентісний підхід в навчанні української мови.

Комунікативна компетентність посідає особливе місце серед творчих проявів молодших школярів. Вона вимагає роботи таких складових літературно-творчих здібностей, як сприймання, мислення, творча уява, мовлення, дає змогу одночасно розкритися почуттєвій та інтелектуальній сфері молодшого школяра. Саме у цей період активно розвиваються дар фантазувати, помітно виявляється допитливість, формується вміння спостерігати, порівнювати, критично оцінювати діяльність.

Одним із головних завдань курсу української мови у початкових класах є формування комунікативної компетентності. Організувати мовну діяльність дітей, озброїти їх умінням точно та образно висловлювати свої думки, почуття – мета роботи кожного вчителя. Комунікативна компетентність посідає особливе місце серед творчих проявів молодших школярів. Вона вимагає роботи таких складових літературно-творчих здібностей, як сприймання, мислення, творча уява, мовлення, дає змогу одночасно розкритися почуттєвій та інтелектуальній сфері молодшого школяра. Саме у цей період активно розвиваються дар фантазувати, помітно виявляється допитливість, формується вміння спостерігати, порівнювати, критично оцінювати діяльність.

Організувати мовну діяльність дітей, озброїти їх умінням точно та

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
образно висловлювати свої думки, почуття – мета роботи кожного вчителя.

Збагачення активного словника учнів, удосконалення граматичної будови мовлення, оволодіння українським мовленнєвим етикетом значною мірою повинно здійснюватися засобами української фразеології. «Уміння правильно і доречно користуватися в усному та писемному мовленні фразеологізмами є ознакою високого рівня оволодіння мовою» [13, 15].

«Власне українські лексеми і фразеологізми упродовж багатьох десятиліть витіснялись із сфер суспільного життя, виробництва, побутового мовлення» [15]. Це спричинювало нерозуміння учнями самобутності рідної мови, а отже, втрачався вплив на духовну і мовну культуру школярів, формування національно свідомого громадянина.

Одне з головних завдань вивчення рідної мови в школі – здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, вдома, у вільний час. Навчити дітей вільно користуватися всіма багатствами виражальних засобів рідної мови, що передбачає активне використання даних лінгвістичної науки про функціонально-комунікативні властивості мовних одиниць, і фразеологічних зокрема.

Фразеологічна компетенція -важливе завдання розвитку мовлення учнів. Діти повинні усвідомити значення фразеологізмів, точність і доречність уживання кожного з них, можливі сфери використання.

Виконуючи настанови навчальної програми, вчителі мають якнайбільше уваги приділяти розвиткові мовлення учнів, розширенню їхнього загального і мовного кругозору. Істотну роль тут відіграє робота з фразеологізмами, ознайомлення з фразеологічним багатством української мови, вироблення навичок користування цими виражальними засобами. Проте не можна, на жаль, сказати, що роботі над фразеологією приділяється достатня увага на уроках у більшості наших початкових і середніх шкіл.

Аналіз стану викладання і засвоєння учнями фразеології в школі свідчить, що більшість учнів не може розкрити значення фразеологізмів, перекручує їх структуру, не відчуває стилістичного забарвлення фразеологізмів. У своїй продуктивній мовленнєвій діяльності учні рідко вживають фразеологізми, а як що і вживають, то роблять при цьому мовленнєві і граматичні помилки.

Незважаючи на значні досягнення в останні десятиріччя у методиці навчання української мови в школі, теорія і практика роботи над збагаченням мовлення учнів фразеологізмами потребує глибшого аналізу. Крім того, відсутні рекомендації з методики роботи з фразеології для кожного класу, що негативно впливає на формування мовленнєвих навичок школярів.

Спостереження за особливостями усного і писемного мовлення школярів свідчать про обмежене вживання фразеологізмів у мовленні молодших школярів. Актуальність питання застосування компетентнісного підходу до вивчення фразеології зумовило вибір теми: «Формування комунікативної компетентності молодшого школяра засобами фразеології».

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

РОЗДІЛ І.КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

1.1. Теоретичні основи формування компетентної особистості у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи

Традиційно мета шкільної освіти визначалася набором знань, умінь і навичок, якими має оволодіти учень. Сьогодні такий підхід виявився недостатнім. Традиційна схема «передачі» від учителя до учня «необхідного запасу знань» убачається певною мірою застарілою.

Входження України у європейський і світовий освітній простір вимагає проведення модернізації змісту освіти в контексті її відповідності сучасним потребам. Розвинуті країни Європи, США, Канада, Японія вже пройшли шлях реформування освіти і тепер успішно застосовують концепції індивідуальних освітніх програм, замість традиційних уроків. Сьогодні соціуму необхідні учні готові змінюватись та пристосовуватись до нових потреб життя, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. А це більшою мірою залежить не від отриманих знань, умінь і навичок, а від деяких додаткових якостей, для позначення яких і використовуються поняття компетенція і компетентність, які найбільше відповідають сучасному розумінню мети освіти. Ці поняття сьогодні широко використовуються в державних документах. Наприклад, у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI ст. серед провідних завдань формування особистості зазначається необхідність набуття компетентності [2].

Школа бере на себе місію створення нового освітнього середовища, де панує атмосфера педагогічної творчості вчителів – однодумців, учнів і батьків.

Нове освітнє середовище передбачає й новий зміст освіти, нові технології навчання і виховання, розвиток інтелектуальних здібностей дітей, щоб вивести кожного школяра на виховання культури творчого мислення. Тому сьогодні постає питання організації навчального процесу з точки зору компетентнісного підходу, а отже, й проблема компетентнісного підходу до управління процесом навчання є надзвичайно актуальною.

Проблему компетентностісного підходу на різних рівнях аналізу вирішували С.Гончаренко (тлумачення явища компетентності), Ї.Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), І.Ящук (життєва компетентність особистості), О.Овчарук (європейські підходи до проблеми компетентності) та інші. Проблема формування ключових компетентностей учнів завжди була у центрі уваги українських науковців – Т.Байбари, Н.Бібік, О.Біди, С.Бондар, М.Вашуленка, І.Гудзик, Л.Коваль,

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
О.Локшиної, О.Онопріенко, О.Овчарук, О.Пометун, К.Пономарьової, О.Савченко, С.Трубачевої та інших.

Так, Н. М. Бібік надає принципового значення ідеї переорієнтації з процесу на результат у діяльнісному вимірі, розгляду цього результату з погляду вимог суспільства, забезпечення спроможності дитини мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем [3,с.47]. О.І.Пометун компетентнісний підхід в освіті пов'язує з особистісно зорієнтованим і діяльнісним підходами до навчання та потребою трансформації змісту освіти, що визначається зовсім іншими принципами його відбору і структурування, спрямованими на кінцевий результат освітнього процесу – набуття учнем компетентностей [4, с.66]. У цьому контексті прийнято виділяти три підходи до розвитку освіти на сучасному етапі [5, с.56]:

- з точки зору змісту освіти – знаннєвий підхід, для якого важливими є знання, які учні здобувають в школі;

- з точки зору особливостей процесу навчання – важливими є питання організації навчання, як учні вчаться, яку інформацію засвоюють, як їх вчать учителі, як побудована пізнавальна діяльність. Головними виступають питання – що вчити, як вчити, що засвоюється?;

- з точки зору отриманих результатів – компетентнісний підхід, який націлює освіту на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), якими мають володіти учні після закінчення школи. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини в тих, чи інших питаннях.

Про компетентнісний підхід до формування змісту освіти зазначено в концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», новому Державному стандарті початкової освіти (затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018р.

№ 87), його реалізовано в вимогах до обов'язкових результатів та компетентностей здобувачів освіти. Державний стандарт 2011 року переважно орієнтував освітян на формування в учнів молодшого шкільного віку предметних компетентностей, тоді як новостворені нормативи націлені на досягнення й ключових.

У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, присвоєного особистістю. Таке досягнення передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причиново - наслідкові зв'язки, коли не спрацьовують типові варіанти

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

рішення тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату.

У Державному стандарті початкової освіти (від 21 лютого 2018р. № 87) дається тлумаченняпонять «компетентність», «ключові компетентності», «компетентнісний підхід».

Компетентність - набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Компетентності дозволяють усунути суперечності між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач:

- уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати і пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ;
- створювати тексти, вироби, проекти;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків своїх та інших;
- брати участь в колективних справах, у розв'язанні навчальних завдань;
- оцінювати вчинки, різні моделі поведінки;
- користуватись певними предметами.

Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя. Ключові компетентності пов'язують воєдино особистісне і соціальне в освіті, відображають комплексне оволодіння сукупністю способів діяльностей, що створює передумови для розроблення індикаторів їх вимірювання; вони виявляються не взагалі, а в конкретній справі чи ситуації; набуваються молодою людиною не лише під час вивчення предметів, але й засобами неформальної освіти, впливу середовища тощо.

Компетентнісний підхід -переорієнтація з навчально –виховного процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі; зміщнення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування й розвиток в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях. Результати навчальної діяльності розглядають як особисті досягнення учнів. Важливим стає не наявність внутрішньої організації знань, а здатність застосовувати компетентності в навчанні та житті.

Результатом кризи знаннєвої парадигми освіти є наявність таких фактів:

-відмінник, який закінчив школу, стає в житті неуспішною людиною;

- учень, що закінчив школу із золотою медаллю, не витримує конкурсного відбору до вищого навчального закладу;

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

- молодий спеціаліст – випускник вищого навчального закладу – довго адаптується на робочому місці, хоча обсяг професійних знань і вмінь, отриманих ним в університеті, є достатнім;

- у критичний момент виявляється, що отримані в школі знання, уміння, способи дій не допомагають вирішити життєву проблему;

- переважна більшість знань і вмінь, отриманих у школі, взагалі не затребувані в житті.

На думку західних аналітиків, український випускник є некомпетентним. Вони наводять такий перелік некомпетентності громадян постсоціалістичних країн (зокрема українців, яких сказане нижче стосується значно більше, ніж чехів чи поляків):

- в економічній культурі (занепад поваги до праці, недотримання її якості, безвідповідальність);

- у правознавчій культурі (неповага до законодавства і законотворчості, внутрішня готовність порушувати чинні правила і закони, коли вони заважають реалізувати особисті пріоритети);

- у політичній культурі (пасивність, нехлюйство, неповага до блага громади, незацікавленість громадськими справами, невміння використовувати і захищати свої права та інтереси);

- у культурі діалогу (догматизм, нетолерантність, схильність до пліток, легкість привласнення чужих стереотипів);

- в організаційній культурі (низька ділова активність, схильність до «липової» діяльності та камуфляжу нездарності);

- у технологічній культурі (халатність, невмілість, недостатнє знання сучасних установок та обладнання, брак знань з техніки безпеки і безпеки життєдіяльності).

Усі ці факти є закономірним результатом навчального процесу в школі, який усвоїйоснові є некомпетентнісним. Отже, актуальність упровадження компетентнісного підходу в українську освіту зумовлена широким його визнанням у країнах Європи, Євросоюзу [6, с.27].

Компетентнісний підхід в освіті пов’язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки стосується особистості учня й може бути реалізованим і перевіреним тільки в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій. С. Шишов характеризує компетентність як можливість установлення зв'язку між знанням та ситуацією, як здатність знайти процедуру (знання та дії), що відповідає проблемі. Він пропонує

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
сукупність ключових компетентностей як перелік певних дій чи вмінь, а саме [7, с.20]:

- вирішувати проблеми: уміти використовувати власний досвід, самостійно займатися власною освітою;
- шукати: добувати інформацію, уміти працювати з документами та класифікувати їх, консультуватися в експерта, працювати з різними базами даних;
- думати:критично мислити, мати власну позицію та формувати власну думку, оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, оточуючим середовищем, уміти оцінювати твори літератури та мистецтва;
- співпрацювати: уміти співпрацювати в групі, приймати рішення, уміти домовлятися, улагоджувати суперечки та конфлікти;
- братися за діло та адаптуватися: нести відповідальність, уміти організовувати свою роботу, уміти знаходити нові рішення, доводити гнучкість реагування на зміни в житті, бути стійким перед труднощами.

Цікавим також є досвід зарубіжних науковців на дану проблему. Так, педагоги Австрії визначають такі ключові компетентності [10, с. 31]:

- предметна компетентність (передача знань, незалежне оперування ними та їх критичне відбиття);

-особистісна компетентність (розвиток індивідуальних здібностей та талантів, обізнаність дітей у власних сильних та слабких сторонах, здатність до самоаналізу, динамічні знання);

- соціальна компетентність (здатність брати відповідальність, співпраця, ініціатива, активна участь, відкритість до світу та відповідальність за навколишнє середовище, здатність спілкуватись);

- методологічна компетентність (гнучкість, самоспрямоване навчання, здатність до незалежного розв'язання проблем, самовизначення).

Німецькі педагоги визначили шість типів фундаментальних компетентностей [10, с.32-33]:

- інтелектуальні знання (навчання упродовж усього життя);

- знання, які можна застосовувати (ситуаційний досвід, розв'язання складних ситуацій тощо);

- навчальна компетентність (уміння вчитися);

- методологічні компетентності (застосування багатоваріантних конструкцій, мовна компетентність, опанування інформаційними технологіями);
- соціальні компетентності (соціальне єднання, здатність розв'язувати

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

конфлікти, співпраця, робота в команді тощо);

- ціннісні орієнтації (соціальні, демократичні та індивідуальні цінності).

З погляду вимог до рівня підготовки випускників ключові компетентності є інтегральними характеристиками якості навчання учнів, пов'язані з їх здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь, навичок, ставлень щодо певного міждисциплінарного кола проблем. Вони відбивають предметно-діяльнісний складник загальної освіти і мають забезпечити комплексне досягнення його цілей. Отже, основні ознаки життєвих (ключових) компетенцій:

- *поліфункціональність*: дають змогу вирішувати різноманітні проблеми в різних сферах особистого й суспільного життя;

- *надпредметність і міждисциплінарність*: застосовні не тільки в школі, а й на роботі, в сім'ї, у політичній сфері тощо;

- *багатовимірність*: охоплюють знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні та практичні вміння, творчі відкриття, стратегії, технології, процедури, емоції, оцінки тощо;

- забезпечують широку сферу розвитку особистості: її логічного, творчого та критичного мислення, самопізнання, самовизначення, самооцінки, самовиховання тощо.

У Державному стандарті початкової освіти (від21 лютого 2018р. № 87) викладені ключові компетентності, визначені «Рекомендаціями Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентності освіти впродовж життя» (18.12.2006):

1) *вільне володіння державною мовою*, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях;

2*) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами,* що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливість розуміти прості висловлювання іноземною мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях, оволодіння навичками міжкультурного спілкування;

3) *математична компетентність*, що передбачає виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини;

4) *компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій*, що передбачають формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки на основі проведених дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження;

5) *інноваційність*, що передбачає відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо), формування знань, умінь, ставлень, що є основою компетентнісного підходу, забезпечують подальшу здатність успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади;

6) *екологічна компетентність*, що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства;

7) *інформаційно-комунікаційна компетентність*, що передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях;

8) *навчання впродовж життя*, що передбачає опанування уміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі;

9) *громадянські та соціальні компетентності*, пов’язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов’язаних з різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров’я і збереження здоров’я інших людей, дотримання здорового способу життя;

10) *культурна компетентність*, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

особистості;

11) *підприємливість та фінансова грамотність*, що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень[1].

Важливий акцент новозмін пов'язаний із тим, що визнається рівнозначність усіх ключових компетентностей на всіх етапах навчання. Тобто, кожна освітня галузь (мовно-літературна, іншомовна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережна, фізкультурна, громадянська та історична, мистецька) володіє освітнім потенціалом, необхідним для формування кожної ключової компетентності. Цей потенціал має бути реалізований наскрізно у процесі навчання кожного предмета або курсу. Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати свою думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими [11].

Втілення ключових компетентностей у змісті шкільної освіти здійснюється шляхом виявлення можливостей конкретного предмета для кожної з них. Технологічно це означає, що сукупність компетентностей має відбиватися у цілях Державного стандарту, навчальних програмах, а найбільшою мірою у державних вимогах до обов'язкових результатів та компетентностей здобувачів освіти. Власне саме остання складова змісту дає чітке розуміння про те, що має бути результатом вивчення того чи іншого матеріалу.

Ключові компетентності слід формувати через спеціально підготовлений зміст, технології і розвивально збагачене середовище, яке має такі ознаки: відкритість, цілісність, емоційна комфортність, суб'єктність навчальної взаємодії. Ключові компетентності, як базові, надпредметні, складно вимірювати. Тому важливо:

1. Ураховувати засвоєння учнями ключових компетентностей при оцінюванні навчальних досягнень учнів.

2. Для формування оцінки рівня сформованості ключових компетентностей необхідно використовувати інтерактивні технології, які дозволяють не тільки кількісно, з використанням 12-бальної системи оцінювання, а й якісно, включаючи самооцінку та зовнішню експертну оцінку, відслідковувати ключові компетентності, наприклад:

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

- тести з відкритими завданнями;

- включення учнів у дослідницьку діяльність;

- постановка та розв'язання проблемних завдань;

- диспути як ефективний засіб компетентнісного навчання;

- розв'язання ситуативних завдань;

- мультимедійне навчання, комп'ютерне моделювання;

- використання методу навчальних проектів;

- створення портфоліо;

- відстеження індивідуальних досягнень.

Набуття компетентностей відбувається поступово в процесі навчання, рівень компетентності учня на різних етапах навчання буде різним. Таке бачення свідчить про рівневий характер компетентнісного підходу в навчанні, про доцільність визначення певних послідовних рівнів у формуванні компетентності учнів [9, с.41].

Отримання позитивного кінцевого результату в навчанні передбачає періодичний контроль за його досягненням на певних етапах цього процесу. Нормативний результат сформованості компетентності учня також має передбачати контроль за послідовністю її формування з визначенням вимог до рівня сформованості компетентності учнів на кожному з етапів освітнього процесу. Ці рівні можуть бути співвіднесеними зі ступенями навчання в загальноосвітній школі.

Крім того, кожен з таких рівнів передбачатиме декілька етапів формування компетентності. Ці етапи, по-перше, мають бути пов'язаними з послідовністю формування досвіду учнівської діяльності відносно предметів і процесів сучасності; по-друге, віддзеркалювати хід навчального процесу: мотивацію навчання (усвідомлення учнем цілей і завдань), актуалізацію мінімально необхідного досвіду діяльності, вивчення нового матеріалу з відпрацюванням теоретичного і практичного навчально-інформаційних блоків, самоаналіз отриманих результатів та співвіднесення отриманих результатів з передбачуваними.

Третьою умовою є послідовність реалізації компентнісного підходу на різних етапах та рівнях формування змісту шкільної освіти. Таким чином, компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти, причому як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти у різних проблемних ситуаціях.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Чи не найактуальнішою умовою запровадження компетентнісного підходу до змісту освіти є реальне розвантаження школярів, оскільки модернізацію освіти не можна здійснювати додаючи все нові елементи до навчальних програм. Слід відмовитися від так званої енциклопедичності змісту шкільного навчання, формувати в школярів ті знання, які є необхідними для виконання практичних, ситуативних, ціннісно-орієнтованих, комунікативних завдань.

Компетентнісний підхід - це орієнтир національної системи освіти. Оскільки особливістю компетентнісного підходу є нова мета навчання, очевидним стає те, що відповідно до неї мають бути адаптовані всі компоненти навчального процесу. Тільки за умови охоплення всього педагогічного процесу можна досягти формування компетентності учнів як інтегрованого результату навчання [8, с. 64].

Компетентний випускник – це життєво компетентна молода людина, яка володіє життєвими компетенціями, потрібними для успішного самостійного вирішення життєвих завдань, з якими вона зустрічатиметься (або вже зустрічається) в різних сферах власної життєдіяльності (виробництво, політика, життя громади, освіта, сімейне життя, мистецтво та дозвілля, релігія тощо). Компетентний випускник спроможний зберегти, розкрити, розвинути та конструктивно реалізувати свій життєвий і творчий потенціал в умовах складних вимог і ризиків, які висуває до перед ним сьогодення. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [1].

Отже, компетентнісний підхід дозволяє узгодити цілі навчання, поставлені педагогами, з власними цілями учнів, підвищити рівень мотивації навчання, перш за все, за рахунок усвідомлення його користі для сьогоднішнього і подальшого життя учнів, полегшити працю вчителя за рахунок поступового підвищення ступеня самостійності та відповідальності учнів у навчанні, розвантажити учнів не за рахунок механічного скорочення змісту, а за рахунок підвищення частки самоосвіти, перенесення уваги до способів роботи з інформацією, груповому розподілу навантажень і зміні мотивації. Саме компетентнісний підхід не в теорії, а на практиці дає можливість забезпечити єдність навчального і виховного процесів, коли одні й ті ж завдання різнобічної підготовки до життя вирішуються різними засобами урочної та позаурочної діяльності, без будь-яких спеціальних «виховних заходів» або особливих «виховуючих уроків». Він дозволяє системно осучаснити всі складові навчального процесу, починаючи з його мети і змісту. Це сприяє зосередженості вчителя і учнів на результативній складовій навчання, підвищує можливості для практико зорієнтованої освіти, мотивації дітей до навчання.Кожна освітня галузь має внести свою частку у формування ключових компетентностей учнів, пояснюючи цим практичні і розвивальні результати початкової освіти.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Держстандартом початкової освіти (від 21 лютого 2018р. № 87) визначено перелік основних ключових компетентностей, існують всі підстави рекомендувати його для використання у процесах створення і реалізації навчально-методичного матеріалу, діяльності педагогів та учнів нової української школи.

1.2 Формування комунікативної компетентності молодшого школяра за оновленою програмою

Сутність компетентнісного підходу полягає у спрямуванні навчального процесу на набуття учнями важливих компетентностей, тобто загальних здатностей особистості виконувати певний вид діяльності. Комунікативна компетенція – комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально – побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування.

У період оновлення змісту освіти відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» відбувається переорієнтація процесу навчання рідної мови на розвиток мовної особистості молодшого школяра , формування його комунікативної компетентності.

Комунікативна компетентність – це здатність вступати в комунікацію, бути зрозумілим, невимушено спілкуватися. Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, а також вміння інтерпретувати невербальні прояви інших людей. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії і є результатом досвіду спілкування між людьми.

Виокремлюють такі складові комунікативної компетентності:

- вміти орієнтуватися у різноманітних ситуаціях спілкування;
- вміти ефективно взаємодіяти з оточенням;
- бути готовим до діалогу;
- вміти контролювати і оцінювати себе;
- володіти знаннями, уміннями і навичками конструктивного спілкування;

Джерелом розвитку комунікативної компетентності є :

- трансляція комунікативних умінь у процесі міжособистісної взаємодії з іншими людьми;

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

- оволодіння культурною спадщиною;
- спостереження за поведінкою інших людей в процесі комунікації;
- програвання в уяві комунікативних ситуацій;

Початкова школа розкриває широкі обрії для формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Плацдармом для формування у дітей комунікативної компетентності виступають, безперечно, всі уроки мови та читання. На них необхідно використовувати мову не тільки в навчальних вправах, а і в її природному призначенні – як засобу пізнання, спілкування, впливу.

Запорукою формування у молодших школярів комунікативної компетентності є створення такої атмосфери в системі «учитель-учень», «учень-інші учні», яка б сприяла позитивному спілкуванню, стимулювала мовленнєву діяльність учнів. Треба позбутися стресово-утворюючих факторів. Важливо, щоб діти розуміли , що вони просуваються вперед, бачили позитивний результат, відчували задоволення від власного успіху і успіху тих, хто поруч.

Однією із складових комунікативної компетентності є уміння долати комунікативні бар’єри, які виникають при відсутності розуміння ситуації спілкування або носять психологічний характер. Тому молодших школярів необхідно вчити інтерпретувати невербальні прояви інших людей. Доцільно знайомити дітей з «каталогом жестів» і «словником тіло рухів». Важливий і візуальний контакт: частота обміну поглядами, тривалість погляду, уникання його. Учні при монологічній промові часто дивляться на підлогу або у вікно. На все це треба звертати увагу. Мова завжди є дзеркалом самосвідомості людини. Слово-образ формує особистість дитини, розкріпачує і спонукає до співтворчості.

Важливим для формування у дітей комунікативних умінь є досвід творчої діяльності. Набувається він при складанні власних оповідань, віршів, казок, легенд, описів, етюдів, есе. Із цих творів складається «Книга творчості класу». Такі висловлювання учнів потребують самостійності у визначенні змісту і доборі мовних засобів. Вони не повинні будуватися на основі всебічно підготовленого мовного матеріалу, що добирається вчителем на основі його власного бачення змісту.

Широкі обрії для формування у дітей комунікативної компетентності розкривають уроки роботи з дитячою книжкою (уроки позакласного читання). Коли учень розуміє, що в його товаришів і вчителя перед очима той самий текст, що і в нього, то читання вголос він вважає нудним. А читання з комунікативною метою – з метою донести до слухачів зміст незнайомого для

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

них тексту, зацікавити їх – стимулює його застосовувати засоби виразності: звукові (сила голосу, висота, тембр, мелодія голосу, тон , темп мовлення , паузи) і візуальні (поза, жести, міміка, погляд). У дітей формується інтерес до їхнього власного мовлення.

Сприятливими для розвитку комунікативних здібностей вважають інсценування, які є різновидом рольової гри. Якщо ролей на всіх не вистачає, декількох учнів можна призначити на роль суфлерів, а іншим, особливо тим, що мають порушення у звуковимові, доручити озвучувати явища природи.

Комунікативний підхід варто застосовувати і до переказу. Навчальний переказ, побудований за традиційною для школи методикою, не трапляється в житті. А непідготовлений переказ (прочитаної книги, почутої історії, переглянутого фільму) відповідає моделі природного використання мови в комунікативних цілях. Переказувати можна уявному молодшому братику, мамі «по телефону», казковому гостю, присутньому на уроці. У різних випадках переказ повинен звучати по-різному з урахуванням особливостей кожного із слухачів.

1.3. Компетентнісний підхід до вивчення фразеології у початковій школі

Одним із важливих здобутків перебудови мовної освіти в Україні стало уведення компетентнісного підходу до навчання, який передбачає формування комунікативної компетентності школярів як мети і результату шкільного курсу української мови.

Комунікативна компетенція як предметна є складним інтегративним явищем, до складу якої входять мовна, мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна з їхніми субкомпетентностями, зокрема і фразеологічною [12,с. 63].

Фразеологія є окрасою української мовної системи, надзвичайно важливим її елементом, який безпосередньо дотичний до усіх змістових ліній оновленого змісту навчання, його засвоєння впливає на реалізацію мети і завдань шкільного курсу української мови, оскільки влучне вживання фразеологізмів у мовленні засвідчує сформованість комунікативної компетенції мовця, передбачає знання лексики та фразеологізмів, розвиток логічного мислення, уміння працювати з фразеологічним словником.

Під використанням фразеологічного матеріалу на уроках української мови ми розуміємо не тільки вивчення теорії фразеології, формування вмінь тлумачити значення фразеологізмів, доречно використовувати їх у власному мовленні, користуватися фразеологічним словником у процесі опанування українською мовою, застосування фразеологічного матеріалу та прислів'їв на уроках розвитку мовлення як опори для побудови власних монологічних і діалогічних висловлювань.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Спостереження за освітнім процесом у початковій школі дозволили виокремити такі специфічні комунікативно спрямовані напрями фразеологічної роботи:

1)урахування системного характеру мови, опанування фразеологією у поєднанні з іншими розділами шкільного курсу, що дозволить формувати відповідні субкомпетентності у взаємозв'язку;

2) вивчення фразеологічних одиниць у єдності змісту, форми і функцій на основі текстів різних типів і стилів мовлення, що сприятиме інтеграції мовленнєвої діяльності, тобто свідомому оволодінню мовою, доречному використанню у мовленні виучуваних явищ;

3) інтеграція різних видів діяльності (пізнавальної, ігрової, мовленнєвої, образотворчої, художньо - словесної), що дозволить формувати сталі уміння і навички використання фразеологізмів у нестандартних, змінених умовах;

4) використання ситуативних завдань у процесі оволодіння фразеологічною теорією, формування мовних і мовленнєвих умінь, побудови власних висловлювань на тему фразеологізмів;

5) урахування поліфункціональності текстового матеріалу, який може використовуватися на всіх етапах проведення уроку в текстоінтерпретаційних (аналіз готових текстів) і текстотворчих (побудова власних висловлювань) завданнях для розвитку рецептивних (читання, аудіювання), продуктивних (говоріння, письмо), інтегрованих (переказ - читання + письмо, говоріння; аудіювання + говоріння, письмо) умінь;

6) формулювання мети будь-якого уроку за всіма програмовими змістовими лініями, що сприяє взаємопов’язаному формуванню всіх складників комунікативної компетентності, робить урок насиченим, цілеспрямованим, дієвим. Цей процес передбачає використання програмових вимог та аналіз змісту і дидактичного матеріалу підручників, а за потреби добір додаткового дидактичного і фразеологічного матеріалу.

Наведемо приклад.

Тема. *Усна народна творчість. Прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми як різновиди фразеологізмів. Ознайомлення із фразеологічним словником.*

Мовний компонент: *поглибити знання про фразеологізми, отримані у початковій школі; формувати уміння тлумачити фразеологізми, визначати їхню синтаксичну функцію; користуватися словником фразеологізмів.*

Мовленнєвий компонент*: удосконалювати уміння доречного використання фразеологізмів у власному мовленні, створювати висловлювання на тему фразеологізму відповідно до ситуації спілкування.*

Соціокультурний компонент: *«Народ скаже, як зав'яже» - долучати учнів до скарбів усної народної творчості, розширити знання про зв’язок мовлення і мислення, мови і культури; прищеплювати любов до перлин народної мови, до рідного краю; привчати працювати в колективі, малих групах, парах.*

Діяльнісний (стратегічний) компонент: *розвивати логічне*

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

мислення, удосконалювати вміння у різних видах мовленнєвої, ігрової та театральної діяльності.

Таким чином, упровадження компетентнішого підходу до вивчення фразеології передбачає перегляд змістового наповнення уроку, застосування інтерактивних технологій, системну роботу з одночасного формування всіх субкомпетентностей комунікативної компетенції, застосування комунікативно зорієнтованих вправ і завдань на всіх етапах використання фразеологічного матеріалу.

1.4. Проблеми вивчення фразеологізмів у початковій школі

Спілкування – одна з форм людської взаємодії. Термін «спілкування» вживають переважно для характеристики міжособистісних стосунків, передачі форм культури і спільного досвіду, взаємодії, взаєморозуміння, взаємовпливу людей.

Інтерес до проблем формування комунікативної компетентності, культури спілкування, розвитку образного мовлення у школярів можна підтримувати шляхом використання фразеологізмів тематичної групи «вербальне і невербальне спілкування» в ілюстративному матеріалі на різних уроках у початковій школі. Початкова школа має давню традицію у застосуванні тематично згрупованої лексики під час вивчення мови.

Формування фразеологічної компетентності молодших школярів не може обмежуватися тільки принагідними бесідами на окремих уроках. Щоб виробити в учнів внутрішню потребу в дотриманні мовленнєвого етикету, необхідно працювати систематично, раціонально використовуючи можливості міжпредметних зв’язків, спираючись на програму з культури спілкування, упорядкування якої необхідне для ефективності цієї роботи і якої на сучасному етапі початкова школа не має.

Фразеологія – це могутній стилістичний засіб влучної і дохідливої передачі думки. Знання фразеологічних скарбів української мови, розуміння їх, правильне вживання є безсумнівним показником комунікативної компетентності. Фразеологізми несуть не тільки предметну, а й естетичну інформацію. Тому необхідно виробляти навички вмілого вживання фразеологізмів у повсякденній мовній практиці.

Школа потребує фразеологічного словника для початкових класів, який би передбачав: ступінь володіння молодшими школярами фразеологічним багатством мови; доступність фразеологічних одиниць для засвоєння їх школярами; наявність фразеологічних одиниць у текстах вправ у підручниках з української мови, у шкільній програмі з читання; цінність фразеологічних одиниць з погляду освітньовиховних завдань школи; можливість використання у міжпредметних зв'язках.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Фразеологічні звороти, або фразеологізми належать до найяскравіших стилістичних засобів мовлення. Більшість мають оцінне значення, тобто відображують позитивну або негативну характеристику предмета, явища, вчинку. Фразеологізм, що вдало вживається, пожвавлює мовлення, робить його емоційнішим. Фразеологізми є невід'ємною складовою будівельного матеріалу речення, особливо емоційно наснаженою. Щоб правильно вживати фразеологізми в мовленні, слід добре знати їх значення, стилістичні властивості і можливості.

Розуміння фразеологізмів під час читання художніх творів, використання їх в усному і писемному мовленні є одним із показників високого рівня сформованості комутативної компетентності. Фразеологізми становлять невід'ємну частину українського фольклору і складають національне багатство мови, точно, влучно, образно характеризують або називають усі прояви навколишнього світу. Допомогти оволодіти цим багатством - важливе завдання вчителя початкової школи.

Отже, спираючись на досвід роботи у школі під час добору фразеологізмів для засвоєння молодшими школярами керувалася такими критеріями:

1) доступність фразеологізмів для дітей молодшого шкільного віку;
2) значення фразеологізмів в етичному вихованні та для розвитку світогляду;

3) вживання фразеологізмів у різних життєвих ситуаціях;

4) врахування сфери їх уживання (уникнення фразеологізмів із мови арго, історичної і публіцистичної літератури та ін.);

5) відповідність фонетичних, лексичних, синтаксичних особливостей фразеологізмів граматичному матеріалу, який вивчається у початковій школі

РОЗДІЛ ІІ. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ

2.1.Сутність та структура фразеологізмів

Фразеологія (від гр. phrasis – вираз, зворот і logos – слово, вчення) – «сукупність усталених зворотів певної мови, а також розділ науки про мову, що вивчає стійкі словосполучення-фразеологізми, їх ознаки, поділ на групи, утворення і походження» [14].

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Термін фразеологія має два значення: розділ мовознавства, що вивчає стійкі сполучення слів, їхній склад, будову та значення; сукупність стійких сполучень слів – фразеологічних одиниць певної мови.

Стійке сполучення двох і більше слів, яке в процесі мовлення відтворюється як готова словесна формула і звичайно являє собою семантичну цілість, називається фразеологічною одиницею, або фразеологізмом. У мові фразеологізми функціонують нарівні з окремими словами і становлять частину її лексики. Фразеологізми з однієї мови на іншу, як правило, дослівно не перекладаються [14, 19].

Фразеологізм складається не менше як із двох слів — компонентів, причому як складники в ньому виступають не лише повнозначні, а й службові слова: багатіти думкою, камінь спотикання, збити з пантелику, загнати на слизьке, стріляти з гармат по горобцях, як на сповіді, не за горами, з душею.

Серед мовознавців поки що немає єдиної думки, які мовні утворення слід зараховувати до фразеологізмів. Очевидно, слід розрізняти фразеологізми у вузькому розумінні (власне фразеологізми, або фразеологізми) і в широкому розумінні (фразеологічні вирази).

Власне фразеологізми своїм лексичним значенням рівнозначні окремим словам або словосполученням: бути на сьомому небі – почуватися щасливим; брати за душу — розчулювати; робити з мухи вола – перебільшувати; мокрим рядном накрити — лаяти; права рука – найближчий помічник; мороз іде поза спиною — страшно, як сніг на голову — зненацька. Вони характеризуються образністю .

У фразеологічних виразах слова більшою мірою, у власне фразеологізмах, зберігають своє індивідуальне значення. Самі фразеологічні вирази, як правило, позбавлені певного емоційно-експресивного забарвлення. Але вони, як і власне фразеологізми, функціонують у мовленні як готові, усталені поєднання двох або більше слів. До фразеологічних виразів належать:

мовні кліше і штампи: ринкові реформи, соціальна програма, сфера обслуговування, мати велике значення;

складені найменування: річ у собі, коефіцієнт корисної дії, адамове яблуко (борлак), грудна жаба, білий гриб, м’яка вода, Чорне море;

прислів'я та приказки: Вовків боятися — в ліс не ходити. З, великої хмари малий дощ буває;

крилаті вислови: Борітеся – поборете (Т. Шевченко). Лиш боротись — значить жить (Франко) [13].

У мові певне значення може виражатися не лише окремим словом, а й

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
стійким сполученням двох або більше повнозначних слів.

Фразеологізми (фразеологічні звороти) використовуються для називання окремих предметів, явищ, властивостей та дій.

Лексичне значення має фразеологізм в цілому, наприклад, спіймати облизня – «зазнати невдачі», без царя в голові – «нерозумний», заткнути за пояс – «перевершити». Ці мовні звороти, у яких слова виявляють своє значення тільки зв’язано, називаються фразеологічними одиницями. Фразеологічні одиниці подібні до слів: і слова, і фразеологізми використо-вуються як готові мовні одиниці, а не створюються у процесі мовлення.

Фразеологізми, як і слова, можуть входити до синомічних рядів: дрімати – куняти – клювати носом.

Для фразеологізмів, як і для звичайних лексем, властиві такі явища, як багатозначність, синонімія й антонімія.

Наприклад, багатозначним є фразеологізм роззявити рота:

1) говорити, казати що-небудь;

2) уважно слухати;

3) бути дуже враженим чимось;

4) бути неуважним;

5) посягати на що-небудь;

6) рватися — про взуття.

У багатозначному фразеологізмі може поєднуватися пряме значення з переносним. Фразеологізм ставати дибки, коли йдеться про тварин, виступає в прямому значенні «ставати на задні ноги», коли ж мова, йде про предмети — має вже певною мірою переносне значення «ставати вертикально»,а коли йдеться про людей — набуває цілком переносного значення «чинити опір, рішуче протестувати».

Багатозначність серед фразеологізмів, щоправда, трапляється рідко.

Частою серед фразеологізмів є синонімія. Наприклад, значення «ледарювати» мають фразеологізми байдики бити, баглаї бити, давати горобцям дулі, ханьки м'яти, клеїти дурня, ганяти вітер по вулицях, лежні справляти, тинятися з кутка в куток, і за холодну воду не братися.

Серед фразеологізмів виділяються також пари з антонімічним значенням: вбити собі в голову — викинути з голови, не в тім'я битий — не має лою в голові,

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
макітра розуму — пустий лоб, хоч греблю гати — як кіт наплакав, серце заговорило — серце спить, набитий гаманець — вітер у кишенях свистить. Протиставлення може відбуватися також через заперечення: велике цабе — невелике цабе, птиця високого польоту — птиця невисокого польоту, з легким серцем — з нелегким серцем, стояти на правильній дорозі — стояти на неправильній дорозі, схиляти голову — не схиляти голови; через антонімічні компоненти: натягати віжки — попускати віжки, зажити доброї слави – зажити поганої слави, з іншого тіста – з одного тіста, цей світ – той світ, плисти за течією – плисти проти течії [15].

Серед різного виду фразеологізмів найбільш сталі фразеологічні зрощення, а фразеологічні єдності і сполучення виявляють меншу стійкість. Хоча словесна оболонка деяких фразеологізмів може змінюватися — їхнє загальне лексичне значення залишається незмінним і так само цілісним.

2.2. Основні підходи до класифікації фразеологізмів

Фразеологізми з погляду співвідношення між значенням окремих їхніх компонентів і їхнім цілісним значенням поділяють на три групи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення — одиниці, у яких цілісне значення ніяк не вмотивоване; воно не випливає із значення їхніх компонентів: теревені правити — говорити нісенітниці, байдики бити — ледарювати, глек розбити — посваритися, собаку з'їсти — мати досвід, піймати облизня — зазнати невдачі, викинути коника — зробити щось несподіване, підбивати клинці — залицятися, ні в сих ні в тих — незручно [13,15].

Фразеологічні єдності — одиниці, у яких цілісне значення вмоти-ване переносним значенням їхніх компонентів: тримати камінь за пазухою — приховувати злобу, грати першу скрипку — бути головним, вивести на чисту воду — викрити непорядність, загрібати жар чужими руками — використовувати когось, давати волю ногам — тікати,море по коліна — нічого не страшно, все дозволено, прикусити язика — замовк-нути, пропускати повз вуха — не звертати уваги, хоч до рани прикладай — лагідний.

Фразеологічні сполучення – одиниці, у яких цілісне значення вмотивоване прямим значенням їхніх компонентів: взяти слово, зачепити гордість, покласти край, берегти як зіницю ока, подавати надію, страх бере, ласкаво просимо, узяти верх, терпцю немає, звести очі, як піску морського. Проте чіткої межі між цими групами немає. Важко визначити, до якого розряду віднести, скажімо, фразеологізм кирпу гнути (зазнаватися) — до зрощень чи до єдностей; тернистий шлях — до єдностей чи до сполучень.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Фразеологізми за співвіднесеністю з окремими частинами мови, тобто за їхнім сукупним лексичним і граматичним значенням (за тим, що вони позначають — предмет, ознаку, дію, обставину чи почуття, емоції — і якими членами речення виступають), бувають:

іменникові — називають предмет чи явище: козацьке сонце, рятівна соломинка, наріжний камінь, сім чудес світу, лебедина пісня, біла ворона, синя панчоха, ласий шматок, каїнова печать, скрегіт зубовний, содом і гоморра, казка про білого бичка.

прикметникові — називають ознаки: не в тім'я битий, кров з молоком, не остання спиця в колесі, не з полохливого десятка, нечистий на руку, у ступі не влучиш, білими нитками шитий, одним миром мазані, купи не держиться, собака на сіні, під мухою, хоч викрути.

прислівникові — характеризують дію, стан чи ознаку: з відкритим серцем, як на долоні, не чуючи землі під ногами, без керма і без вітрил, на живу нитку, кров холоне в жилах, ні в зуб ногою, хоч плач

вигукові — вказують на почуття, емоції: от тобі й на, от тобі й раз, туди до лиха, тим-то й ба, ні пуху ні пера, хай йому грець, цур тобі, не доведи Господи, і треба ж.

Щодо функціонально-стилістичних властивостей фразеологізмів, то серед них виділяють три групи:

фразеологізми, що належать до розмовного стилю (переважно з виразно зниженим забарвленням): зарубати на носі, стерти на табаку, замакітрити голову, мати олію в голові, виляти хвостом, пошити в дурні, похнюпити носа, тримати ніс за вітром, гопки скакати, накивати п'ятами, кури заклюють, потурати серцю, душа радіє;

фразеологізми, що належать до книжних стилів (здебільшого з піднесено-урочистим забарвленням): наріжний камінь, зімкнути лави, усіма фіброми душі, перейдений етап, ставити з ніг на голову, називати речі їхніми іменами, два боки однієї медалі, за велінням серця, спочивати на лаврах, езопівська мова, ахіллесова п'ята, танталові муки;

стилістично нейтральні фразеологізми (найменш експресивно забарвлені): спільна мова, залишити слід, розправити крила, милувати око, тішити себе надією, спинитися на півдорозі, пробувати сили, зламати слово, думка визріла, сумнів бере, перша ластівка, майстер своєї справи, довести ділом, рано чи пізно, в одну мить, на весь голос [19].

За походженням фразеологізми поділяються на спільнослов’янські (водити за носа; з голови до п’ят; як на долоні), спільносхіднослов’янські (попасти під

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

гарячу руку), українські (на руку ковінька, піймати облизня); засвоєні з інших мов кальки (копії) (ось де собака зарита (з німецької мови) [19].

Велику групу фразеологізмів складають висловлення видатних і відомих людей (Хіба ревуть воли, як ясла повні (Панас Мирний). Поповнюється українська фразеологія і за рахунок виробничо-побутових висловлень (Сім раз одміряй, а раз одріж). Знайшли собі місце в українській фразеології також біблійні і євангелійські вирази (бути притчею во язицех; берегти, як зіницю ока), а також античні вислови (крокодилячі сльози, Сади Семіраміди).

Для мови наукового, офіційно-ділового та інших структурно-функціональних стилів розмовно-побутова фразеологія не є характерною. Проте розмовна фразеологія української мови надзвичайно багата, різно-манітна, яскрава на та емоційно насичена. Вона, як і усне мовлення, в цілому характеризується також більшою емоціональною виразністю, ніж писемна книжна форма літературної мови.

Отже, фразеологізми - невичерпне багатство сучасної української літературної мови, одне з найбільших джерел її мовленнєвої образності, розумової і почуттєвої розмаїтності, важливий матеріал і засіб сприймання та розуміння всього, у чому може виникнути комунікативна потреба мовців.

2.3. Прояв педагогічної майстерності щодо формування комунікативної компетентності фразеологізмами на уроках української мови

Одним із найголовніших завдань початкового навчання рідної мови є мовленнєва діяльність - збагачення словника учнів. Успішне його виконання має велике значення для розвитку мовлення і мислення дітей молодшого шкільного віку і зумовлене педагогічною майстерністю вчителя. Розширення лексичного запасу учнів є необхідною умовою засвоєння не лише мови, а й інших предметів.

До найяскравіших стилістичних засобів мовлення належать фразеологічні звороти, або фразеологізми. Фразеологія – сукупність усталених зворотів певної мови, а також розділ науки про мову, що вивчає стійкі словосполучення-фразеологізми, їх ознаки, поділ на групи, утворення і походження. Стійке сполучення двох і більше слів, яке в процесі мовлення відтворюється як готова словесна формула і являє собою семантичну цілість, називається фразеологічною одиницею (фразеологізмом). У мові фразеологізми функціонують нарівні з окремими словами і становлять частину її лексики.

Знання фразеологічних скарбів української мови, розуміння їх, правильне вживання є безсумнівним показником емоційного мовлення. Фразеологізми

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
несуть не тільки предметну, а й естетичну інформацію. Тому необхідно виробляти навички вмілого вживання фразеологізмів у повсякденній мовній практиці. Робота з фразеологізмами дозволяє розширити фразеологічний запас учнів, довести важливість правил ґречної поведінки людей у суспільстві, ознайомити з нормами етикету в спілкуванні, з особливостями українського національного етикету, сприяє реалізації комунікативної та діяльнісної змістових ліній навчання української мови.

Проблема використання фразеологізмів вирішується у процесі використання системи вправ. Запропонована система комплексних вправ виконує такі функції: комунікативну (підготовка до мовленнєвої діяльності з урахуванням ситуації спілкування); мотиваційну (формування інтересу до засвоєння фразеологізмів; спонукання до використання їх у мовленні; пізнавальну (засвоєння нових знань з культури спілкування); актуалізаційну (актуалізація опорних знань і умінь з культури спілкування); операціональну (дидактичні ігри з використанням фразеологізмів); формувальну (формування умінь вживати у мовленні фразеологізми); розвивальну (забезпечення розвитку здібностей мовленнєвої особистості); організаційну (включення у різні ситуації спілкування); виховну (виховання особистості, здатної до комунікації); корекційну (сприяння попередженню і усуненню помилок); контрольну (перевірка засвоєння вмінь засобами фразеології оцінити ситуацію спілкування).

Під час добору фразеологізмів для засвоєння молодшими школярами доцільно керуватися такими критеріями: доступність фразеологізмів для дітей; значення фразеологізмів в етичному вихованні та для розвитку світогляду; вживання фразеологізмів у різних життєвих ситуаціях; врахування сфери їх уживання; відповідність фонетичних, лексичних, синтаксичних особливостей фразеологізмів граматичному матеріалу, який вивчається у початковій школі. Щоб засвоєння фразеологізмів не обмежувалось лише ознайомленням з їх значенням, необхідна систематична мовленнєва діяльність, спрямована на використання цих висловів на рівні словосполучення, речення, тексту.

Більшість із них мають оцінне значення, тобто відображають позитивну або негативну характеристику предмета, явища, вчинку. Фразеологізм, що вдало вживається, пожвавлює мовлення, робить його емоційнішим.

По-справжньому прищеплювати учням любов до рідної мови, викликати захоплення багатством і різноманітністю її виражальних засобів, розвивати чуття мови і виховувати високу культуру мовлення неможливо, якщо не брати до уваги мовних перлин — фразеологізмів.

У кожній мові є величезний запас фразеологічних висловів, у яких відображено образне мислення народу, мудрий досвід, набутий сотнями поколінь.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Виникнувши у певній ситуації, в конкретних життєвих обставинах, фразеологічний зворот завдяки своїй стислості, влучності, образності набуває потім здатності продовжувати функціонування і в інших контекстах, стає доречним у зовсім інших життєвих ситуаціях і лексичних зв'язках. Використовуючи, скажімо, вислів *сім раз відміряй, а раз відріж*, ми зовсім не маємо на увазі кравецьких справ чи взагалі будь-якого відмірювання або різання, а хочемо лише підкреслити необхідність бути обережним. Коли запевняємо, що до якогось місця *рукою подати*, то аж ніяк не думаємо, що туди і справді можна дістати рукою, а тільки образно висловлюємо думку про недалеку відстань.

Фразеологізми надають мові виразності, динамічності, емоційності. Людина, яка не користується ними, позбавляє себе одного з найяскравіших засобів висловлення думок і почуттів.

Відомо, що володіння фразеологією допомагає школярам висловлюватись експресивно й образно, точно й лаконічно. Ознайомлення дітей зі стійкими висловами української мови, з прислів'ями, приказками збуджує пізнавальний інтерес до цих зворотів, до використання їх в усному і писемному мовленні. Це, у свою чергу, сприяє активізації творчості й самостійності школярів на уроках.

Основні завдання, що передбачають роботу з фразеологічними одиницями, такі: збагачення фразеологічного запасу учнів; комунікативна спрямованість навчання, введення фразеологізмів у мовленнєву практику; активне вживання фразеологізмів в усному та писемному мовленні; підвищення культури мовлення дітей.

Виконуючи настанови навчальної програми, вчителі мають якнайбільше уваги приділяти розвиткові мовлення учнів, розширенню їхнього загального і мовного світогляду. Істотну роль тут відіграє робота з фразеологізмами, ознайомлення з фразеологічним багатством української мови, вироблення навичок користування цими виражальними засобами. Проте не можна, на жаль, сказати, що роботі над фразеологією приділяється достатня увага на уроках у більшості наших початкових шкіл.

З фразеологічними зворотами — стійкими словосполученнями, зміст яких часто прирівнюється до значення слова, учні знайомляться аж у 5 класі. У молодших класах ця робота, як така, програмою не передбачена, і тому багато вчителів навіть не намагається роз'яснювати дітям суть таких словосполучень, хоч учні постійно стикаються з ними, читаючи художні тексти — як програмові, так і призначені для позакласного опрацювання. Очевидно, ці класоводи вважають, що значення фразеологічних висловів школярі зрозуміють на основі власного мовного досвіду або контексту.

Практика показує, що такі сподівання на стихійне засвоєння дітьми мовних засобів не завжди обґрунтовані. Нерідко молодші школярі, не

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

розуміючи значення фразеологізму, все ж схоплюють у цілому зміст тексту, і нерозуміння залишається непоміченим ні вчителем, ні самими учнями. Таке читання аж ніяк не сприяє виробленню в учнів уваги до слова, більше того, в них може вкорінитися шкідлива думка, ніби для розуміння цілого тексту зовсім не обов'язково вникати у суть кожної деталі. Часом діти, мислячи конкретно, сприймають фразеологізми буквально, на основі лексичних значень їхніх компонентів. Це теж створює значні перешкоди у засвоєнні змісту прочитаного. Натрапивши, наприклад, на репліку: *ось де собака заритий*, учень починає думати, про якого собаку йдеться, хто і коли його зарив, перестає стежити за розвитком сюжету. І, розуміється, чим менш досвідчений читач, тим частіше така небезпека йому загрожує. Це мусять враховувати класоводи, які мають справу саме з читачами-початківцями.

Робота проводиться у практичному плані – ознайомлення зі значенням стійких словосполучень, фактами багатозначності фразеологізмів, їх прямого й переносного змісту. На уроках мови це пов'язується з опануванням граматики і правопису, при читанні - зі спостереженнями над словом і стійкими словосполученнями в художньому мовленні. Обсяг і кількість виучуваного матеріалу визначає вчитель, враховуючи його доступність і доцільність.

Недоліки в засвоєнні фразеологізмів не обмежуються лише тим, що учні не розуміють їхньої семантики. Є чимало фразеологічних зворотів, цілком зрозумілих молодшим школярам. До них належать передусім ті, складові частини яких зберегли або майже зберегли своє лексичне значення *(тільки його й бачили, брати за душу, не спускати ока, стояти на своїм, наступати на п'яти і т. ін.)* або ж ті, що поширилися у місцевому розмовно-побутовому мовленні. І все ж учні вдаються до фразеологізмів надзвичайно рідко. Мабуть, у процесі навчання діти зазнають надто великого впливу наукової і ділової мови, тому на уроках вислови, характерні для повсякденного мовлення, сприймаються ними як недоречні. Навряд чи треба доводити, що це негативно позначається на мовному розвитку школярів.

Починати ознайомлення з фразеологічними зворотами слід з перших років шкільного навчання. Для такої роботи бажано використовувати фразеологічні вислови з чітко визначеним компонентним складом і стійкою структурою, найбільш поширені, доступні для розуміння учнів молодших класів. Як мінімум, треба довести до свідомості дітей суть тих фразеологізмів, що трапляються у текстах підручників, звертаючи основну увагу на особливості їхньої семантики.

Формування в школярів навичок роботи з фразеологічним словником теж має дуже важливе значення. Вміння ним користуватися сприяє збагаченню мови дітей, розвивається пам'ять, підвищується грамотність, виховується звичка працювати самостійно.

Навчати молодших школярів умінню користуватися фразеологічним словником доцільно в три етапи:

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

1. Пояснення на прикладах як користуватися словником.

2. Виконання вправ на знаходження потрібних зворотів.

3. Виконання фразеологічних завдань на збагачення знань і самоконтролю.

Перед цим учитель пояснює вихованцям значення фразеологізмів, потім пропонує їм дати своє тлумачення стійких зворотів, що порівнюються зі словниковим.

Уже в початкових класах варто систематично збагачувати фразеологічний словник, записувати вислови у спеціальні словники, які школярі можуть вести в алфавітному порядку або за темами, причому ці словники бажано зберігати протягом всього навчання, поповнюючи їх.

Важливо не лише кількісно збагатити словник школярів, а й виробити в них навички самоконтролю, розуміння значень окремих компонентів цілісних стійких словосполучень. Цінність і ефективність фразеологічної роботи в школі не стільки в тому, щоб учні використовували якусь певну кількість фразеологізмів, скільки в тому, щоб сформувати в них потребу афористично оформляти свої думки, бажання самостійно застосовувати найрізноманітніші фразеологічні звороти.

Працюючи над фразеологізмами, насамперед слід добитися, щоб діти розуміли їх значення. Для цього необхідно добирати відповідні тренувальні вправи, виконання яких дає змогу усвідомлювати смисл фразеологічних зворотів. Бажано звертатися спершу до прямого значення словосполучень, а потім — до переносного.

Коли в тексті є фразеологізм, семантично близький до розглянутого раніше, зіставляємо і порівнюємо їх. Отже, молодші школярі практично засвоюють синоніміку фразеологізмів.

У ході такої роботи є змога ознайомити дітей не тільки з семантикою фразеологічних зворотів, а й з деякими структурними особливостями, зі специфікою використання, з їхнім стилістичним забарвленням. Для цього, зіставляючи фразеологічний зворот з його лексичним відповідником, запитуємо дітей, який вислів здається їм кращим, виразнішим.

Тільки його й бачили — більше його не бачили.

Не кожному спаде на думку — не кожен здогадається.

Піде, облизня спіймавши — не досягне своєї мети.

Спину гне у наймах — працює у наймах.

У нього похолонуло на серці — він злякався і т. ін.

Можливо, не всі учні відчують емоційно-експресивну силу фразеологізмів, але обов'язково знайдуться такі, котрі запевнятимуть, що речення з фразеологізмом в одному разі «смішніше», у другому — «сумніше» чи «виразніше», що коли ми скажемо: спину гне, то ніби більше співчуваємо наймитові і т. ін. Такі висновки, нехай і нечіткі, і не до кінця усвідомлені, надзвичайно цінні: це перші стилістичні спостереження школярів.

Наступним етапом в опануванні фразеологічних одиниць є проведення тренувальних вправ на засвоєння парадигмо-синтагматичних властивостей фразеологізму, з одночасним закріпленням значення, вимови, структури

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

фразеологічної одиниці, її написання. Бажано, щоб вона вводилася тільки у вивчених мовленнєвих конструкціях.

Виробити у молодших школярів уміння розуміти значення фразеологізмів, використовувати їх в усному й писемному мовленні — завдання складне. Особливу увагу при цьому доцільно приділяти відповідності фразеологізмів, їх здатності вступати у смислові зв'язки з іншими словами.

Під час опрацювання будь-якого мовного матеріалу вчителю варто включати фразеологізми у тексти вправ, записувати з учнями речення, до складу яких входять стійкі сполучення слів, і принагідно з'ясовувати їх значення. На жаль, у підручниках з мови для початкових класів таких текстів і речень майже немає, а добирати їх не завжди легко.

Бажаючи, щоб скарби фразеології були не тільки зрозумілими для учнів, а й ставали надбанням їхнього власного мовлення, вчитель мусить подбати про систему вправ, у ході виконання яких вироблялись би потрібні практичні навички.

Передусім бажано, щоб діти запам'ятовували фразеологічні вислови. Тому при кожній нагоді треба не лише звертати увагу на фразеологізм, з'ясовувати його значення, а й радити запам'ятати.

Пізніше варто запропонувати дітям у тексті або вказаному уривку чи абзаці знайти вислів з певним значенням і запам'ятати його.

Наступним етапом роботи над фразеологізмами може бути заміна їх словами. Виконуючи такі завдання, діти навчаться помічати неподільні звороти у текстах, які їм доводиться читати у класі й дома. У бесідах про позакласне читання вчителеві варто запитати, чи не помічали діти у прочитаних творах цікавих висловів, заохочувати кожну знахідку.

Більшої самостійності потребує добір фразеологічних висловів з певним значенням *(скажімо, сміятися, даремно, стежити, поступово, ледарювати, утекти, зазнаватися)*. Щоб полегшити завдання, можна у довідці подати список фразеологізмів, з-поміж яких учні шукатимуть потрібні *(крок за кроком, байдики бити, задирати носа, накивати п'ятами, сушити зуби, за живіт братися, дати драла, очей не спускати, ні за цапову душу)*. Але у будь-якому разі треба стимулювати власні шукання учнів, відзначати кожний самостійно знайдений фразеологічний зворот. Подібну роботу слід організувати під час аналізу письмових вправ, пропонуючи замінити слова неподільними висловами, щоб пожвавити заняття.

Спираючись на досвід роботи у школі, дані експериментального навчання, під час добору фразеологізмів для засвоєння молодшими школярами керуються такими критеріями:

доступність фразеологізмів для дітей молодшого шкільного віку;

значення фразеологізмів в етичному вихованні та для розвитку світогляду;

вживання фразеологізмів у різних життєвих ситуаціях;

врахування сфери їх уживання (уникнення фразеологізмів з історичної і публіцистичної літератури та ін.);

відповідність фонетичних, лексичних, синтаксичних особливостей

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
фразеологізмів граматичному матеріалу, який вивчається у початковій школі (наприклад, під час вивчення теми "Розрізнення відмінків іменників" пропонується розглянути фразеологізм *рукою подати*).

Вивчення фразеології суттєво розширює знання учнів про мову, в нашому випадку —українську. Школярі ознайомлюються з однією з основних одиниць мови — словом (поряд зі звуком і реченням), а також фразеологізмом, який має лексичне і граматичне значення, а також з тим, що слово і фразеологізм різними відношеннями пов'язані з іншими одиницями мови. Учні одержують відомості про те, що слова і фразеологізми у мові не ізольовані одне від одного, а об'єднані певними відношеннями. Вивчення фразеології допомагає виявити багатство фразеологічного запасу мови.

Практичні цілі вивчення фразеології — формування навчально-мовних фразеологічних вмінь — сприяють створенню умов для роботи з мови в різних напрямах: над орфографією і граматикою, над збагаченням лексичного і фразеологічного запасу учнів.

Якщо учні складатимуть речення з аналізованими висловами, якщо вчитель помічатиме кожен вдалий вислів і звертатиме на нього увагу класу, а власним мовленням подаватиме приклад використання фразеологічних словосполучень, то вже в початкових класах буде закладено надійну основу для поступового збагачення учнівської мови одним з найяскравіших виражальних засобів — фразеологізмами.

Отже, розуміння фразеологізмів під час читання художніх творів і перегляду фільмів, використання їх в усному і писемному мовленні є одним із показників високого рівня володіння рідною мовою. Фразеологізми становлять невід'ємну частину українського фольклору і складають національне багатство мови, точно, влучно, образно характеризують або називають усі прояви навколишнього світу. Допомогти оволодіти цим багатством — важливе завдання початкової школи.

2.4. Аналіз навчального матеріалу у контексті змісту програм і підручників з української мови та літературного читання

Фразеологія як самостійний розділ лексикології вперше був введений в науку швейцарським стилістом Ш.Баллі. У вітчизняній науці цією проблемою займався видатний мовознавець О.О.Шахматов. Він виділив в окрему групу неподільні словосполучення. Але питання про систематичне вивчення фразеології як лінгвістичної дисципліни вперше було поставлене в кінці 20-х років ХХ ст. професором Є.Д.Поливановим. Він вважав, що фразеологію треба виділити у самостійний розділ мовознавчої науки, який займає відособлену позицію у лінгвістичній літературі подібно до фонетики, морфології та ін.

Аналіз підручників з мови і читання для початкових класів засвідчує, що в них представлені деякою мірою фразеологічні одиниці. Так, у підручнику Білецької М.А. Вашуленка М.С. Рідна мова. 2 клас під час вивчення теми «Речення» вміщено вислови *ні за холодну воду не візьметься, палець об*

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

палець не вдарить (вправа 119). на основі яких дітям пропонується визначити, про яку людину йде мова. Такі ж завдання запропоновані у вправах 132 та 138 виконати з висловами *наламати дров, доклали рук, на головах ходять, не паси задніх, не роби з мухи слона.* Однак ці вправи пропонуються як додаткові, необов'язкові для опрацювання, тобто якщо вчитель матиме час і зверне на них увагу чи учень самостійно виявить бажання їх виконати.

Виділення в програмі з рідної мови для 3 класу невеликого розділу, присвяченого вивченню лексичного значення слова, сприяє цілеспрямованому практичному ознайомленню учнів з такими основними лексикологічними поняттями, як «пряме і переносне значення слів», «багатозначність слів», «омоніми» (без уживання терміна), «синоніми» «антоніми».

При вивченні теми «Синоніми» програмою передбачається засвоєння учнями фразеологізмів (без вживання терміна). Підручник М.С.Вашуленка та О.І.Мельничайко Рідна мова. 3 клас та підручник М.Д.Захарійчука «Українська мова» (за оновленою програмою) передбачає ознайомлення з фразеологізмами, які можна класифікувати за такими групами:

1) фразеологічні зрошення - *байдики бити; пекти раків;*

2) фразеологічні єдності - *двох слів докупи не зв'яже; і за холодну воду не візьметься; взяти ноги на плечі; набрати води в рот; викинути з голови, вертітися під ногами; замилювати очі; кидати слова на вітер; знати на зубок; дивитися крізь пальці; збитися з ніг; ніг під собою не чути;*

3) фразеологічні вислови - *словами міста завойовує; а на ділі жаби боїться; каші маслом не зіпсуєш; ніколи сліз не проливає.*

Знайомства з фразеологізмами лише при опрацюванні теми «Синоніми» недостатньо для того, щоб діти запам'ятали їх значення чи ввели їх до активного словника. До того ж ототожнення фразеологізмів і синонімів не правомірне, оскільки не завжди можна передати їх значення одним словом. Наприклад: вислови *двох слів до купи не зв'яже, кидати слова на вітер, знати на зубок, дивитися крізь пальці* - не можна замінити одним словом-синонімом. Такі вислови, як *словами міста завойовує, а на ділі жаби боїться; ніколи сліз не проливає; каші маслом не зіпсуєш* не є ідіомами і пояснити їх через підбір синонімів неможливо. Тому підбір матеріалу з даної теми недостатньо продуманий.

З окремими фразеологізмами діти зустрічаються під час читання художніх творів, починаючи з 2 класу.

Вміщені у підручниках з читання ідіоми можна класифікувати так:

фразеологічні зрошення: *ні в сих ні в тих; нехай тобі біс; цур тобі; ще б пак; кишка тонка; мало каші з'їв; голод не тітка; пошитися у дурні; піти прахом; вряди годи; гарбуза дати; березова каша; ні з того ні з сього; як на те; як на гріх; правити нікчемні баляндраси.*

фразеологічні єдності: *міняти шило на мило; проміняв бики на воли; пасти очима; сіні пари із дзьобів; легкий хліб; завидки беруть; легкий розум; тяжкий хліб; ані пари з вуст; Бог з тобою; світ за очі; битий шлях; хоч сядь та й плач; розуму не спали; рука руку миє; наче у воду опущені; дивитися в*

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

корінь; куди очі дивляться; впіймати Бога за бороду; очі мої б тебе не бачили; спасти на думку; було; як не своє; куди очі світять; відняти мову; з легким серцем; у живі очі; гнути спину; переповнилась чаша терпіння; іти з Богом; на заячий скік; як горох при дорозі; як вода змила.

Незважаючи на значну кількість фразеологізмів, вміщених у у підручниках з літературного читання для початкових класів, до жодного з них не подано пояснень і діти мають засвоїти їх значення зі слів учителя чи контексту. Та оскільки в більшості випадків ці вислови не повторюються в наступних творах, то, почувши їх лише один раз, учні не запам'ятовують і не вживають у своєму мовленні.

У програмі середньої загальноосвітньої школи (1-4 класи) та оновленій Навчальній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою 1- 4 класи (2015 рік) особлива увага звертається на засвоєння лексичного багатства української мови і вироблення практичних навичок користування ним у повсякденному житті.

Збагачення мовлення школярів фразеологізмами сприяє точному розумінню різних відтінків значення висловів, привчає дітей вдумуватися у його зміст, семантично правильно будувати речення.

Складність цієї роботи не тільки в обмеженості словника дитини, а й у його бідності та відсутності звички користуватися багатством мови.

З аналізу підручників з української мови та читанок для початкових класів бачимо, що обсяг і різновиди вправ, які подані у підручниках на засвоєння і вживання фразеологічних одиниць, не відповідають обсягу власне фразеологічних одиниць.

Основу становлять вправи на усвідомлення і розуміння значення фразеологічних одиниць. Вправи на засвоєння і активізацію фразеологізмів вводяться епізодично. Одноманітні також способи і методи роботи із вивчення фразеологізмів в початковій школі. Така одноманітність і фрагментарність деяких видів вправ порушує такі важливі принципи навчання, як логічність, послідовність та систематичність.

Таким чином, програмою ознайомлення з фразеологізмами в початкових класах передбачено лише з практичної сторони, обсяг і різновиди вправ, які подані у підручниках на засвоєння і вживання фразеологічних одиниць, не відповідають обсягу власне фразеологічних одиниць. Зазначаємо, що вивчення елементів фразеології розвиває увагу учнів до значення і вживання стійких словосполучень, виховує у них потребу у виборі потрібного фразеологізму для вираження тієї чи іншої думки у власному висловлюванні, формує вміння користуватися тлумачними та фразеологічними словниками. Через інтерес до фразеології в учнів розвивається і інтерес до української мови в цілому.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

2.5. Система вправ із фразеології

ВПРАВИ НА ЗНАХОДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТЕКСТІ ТА РОЗРІЗНЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ТА ВІЛЬНИХ

1. Прочитай вірш. Знайди у ньому фразеологізм і поясни його значення.

В цирку був я з дідусем –

Ми там бачили усе:

І жонглера, і ведмедя

На швидкім велосипеді.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Я крутився, дідусь спитав:

- Ти прийшов ловити гав?

Аж піднявся я із лави:

- Та які ж у цирку гави?!

2. Випишіть словосполучення у дві колонки: у першу – фразеологізми, а у другу – вільні словосполучення.

Зелений гай, зелена вулиця, нагріти руки, піймати облизня, бити чолом, бити на сполох, гріти воду, бити молотом, взяти за горло, взяти за руку, піймати злочинця, заварити кашу, заварити чай, скакати в гречку, сіяти гречку.

3. Визначте з – поміж даних словосполучень фразеологізм:

а) накивати п’ятами;

б) розбити вазу;

в) пекти картоплю.

4. Яке з цих словосполучень є стійким, а яке – ні?

Пекти картоплю душа радіє

пасти задніх дзвонити зубами

замилювати очі крутити парасолькою

замовити товар накрити ковдрою

мама радіє пекти раків

крутити носом пасти корів

накрити мокрим рядном замилити пляму

дзвонити дзвоником замовити словечко.

5. Прочитайте текст і знайдіть у ньому стійкі словосполучення.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Моя подруга Оксана – золота людина. Вона усім допомагає. Ми з нею часто разом готуємо домашнє завдання. Вона живе за два кроки від мого будинку. Оксана завжди радіє моїм успіхам. Коли я одержую високу оцінку вона на сьомому небі. Важко розповісти про гарну людину двома словами.

6. Які словосполучення зайві? Чому?

Клювати носом, заливатися сміхом, намилити голову, золоті руки, купити книжку, сусідня школа, за тридев'ять земель, дерти носа, темний ліс.

ВПРАВИ НА ПІДБІР СИНОНІМІВ ТА АНТОНІМІВ ДО ПОДАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

1. Замініть вислів одним словом.

Зарубати на носі, дати драла, рукою подати, розбити глека, місця собі не знаходити, мотати на вус.

2. Подумай і скажи, про яку людину так говорять у народі?

Ні за холодну воду не візьметься.

Палець об палець не вдарить.

3. Що об'єднує прислів'я кожної групи? Добери узагальнене слово до кожної з груп.

1. Праця годує, а лінь марнує.

Хто не робить, той не їсть.

Така робота ні в тин, ні в ворота.

Що посієш, те й пожнеш.

Маленька праця краща за велике безділля.

Дружно працювати – втоми не знати.

2. Дерево сильне корінням, а людина знаннями.

Знання людині як крила пташині.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Хто багато читає, той багато знає.

Людина без знань як риба без води.

Великі знання починаються з малої книжки.

Вік живи, вік учись.

4. «Обернений диктант».

Заміни диктовані слова відповідними фразеологізмами.

Гарний, безліч, сумний, щезнути, загордитися, утекти, перестаратися.

5. Замініть вислови правого стовпчика словосполученнями з лівого.

Дружно жити душа в душу

привертати увагу збитися з ніг
дуже втомитися

цілодобово ламати голову

дуже переляканий

з е л е н а
вулиця

напружено думати

зачепити за живе

вільний шлях впадати в око

дуже хвилюватися

ні вдень ні вночі
ні живий ні мертвий

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

6. Прочитайте вислови. Поясніть їх значення.

Від випадку до випадку; за два кроки; без року тиждень;кривити душею; за холодну воду не братися; ніколи й угору глянути; ні слуху ні духу.

7. Замініть підкреслені вирази одним словом.

1. Ходімо додому, бо там мати місця собі не знаходить.
2. Я ліг на ліжко і заснув як убитий
3. Усю Десну знав як свою долоню.
4. Сергій ходив як осіння хмара.
5. Вони росли як горох при дорозі.

8. Відновіть прислів’я і поясніть їх зміст. Скористайтеся довідкою.

1. Літо забирає….
2. Якщо не навчив батько, ….
3. Краще без вечері лягати, ….
4. Хто багато читає ….
5. Як голова сивіє, ….
6. Діти плачуть, ….

Довідка: а у матері серце болить; то чоловік мудріє; а зима з’їдає; то не навчить і дядько; той багато знає; але без боргів уставати.

ВПРАВИ НА ПІДБІР СИНОНІМІВ ТА АНТОНІМІВ ДО ПОДАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

1. До поданих висловів доберіть синонімічні, скориставшись довідкою.

Довідка:

Золоті руки лікоть в лікоть

заплющувати очі майстер на всі руки

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

плечем до плеча дивитись крізь пальці

одним словом кіт наплакав

один на один сам на сам

крапля в морі ганяти вітер вулицями

бити байдики коротше кажучи.

2. До висловів з лівої колонки доберіть антоніми з правої.

Закачувати рукави у найгіршому випадку

у кращому випадку в останню чергу

в першу чергу спустивши рукави.

3. Замініть у поданих висловах прикметники антонімами. Як ви розумієте

їх зміст?

Низька (висока) оцінка, вузьке (широке) коло, легка (важка)задача, добра (погана) новина, холодна (тепла) зустріч, з важким (легким)серцем, міцне (слабке)здоров’я.

4. Замініть вислови близькими за змістом дієсловами.

Брати за душу (хвилювати), тримати у голові (пам’ятати), бити тривогу (турбуватися), тремтіти як осиковий лист (лякатися), покласти голову (загинути), продавати зуби (сміятися), продавати душу (зраджувати), накивати п’ятами (втікати), ревіти білугою (плакати), ні живий ні мертвий (перелякатися), ламати голову (обдумувати), зуб на зуб не попадає (змерзнути), мов у воду впасти (зникнути), вкладати всю душу (старатися), крутити носом (вередувати).

5. Замініть підкреслені вислови близькими за значенням словами і словосполученнями.

Знати як своїх п’ять пальців дуже темно
не бачити як своїх вух повільно
надворі хоч в око стрельни ніколи
працює як віл у ярмі невідомо коли
дав як кіт наплакав добре
говорить як сонна муха багато
прийде як рак свисне мало.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

6. До поданих фразеологізмів доберіть із довідки усталені вирази з протилежним значенням, у дужках поясніть лексичне значення.

Зразок. Бити байдики (ледарювати) — гнути спину (працювати).

Тримати язик за зубами, пасти задніх, на всіх парах, душа в душу, без сьомої клепки в голові, язик без кісток, хвіст бубликом тримати, хоч віником мети.

Довідка. Як у воду опущений, мати голову на плечах, дерти горло, хоч відбавляй, води в рот набрав, бути в авангарді, як сонна муха, як кішка із собакою.

7. Випишіть фразеологізми зі словами-антонімами, потім слова-антоніми, а наприкінці — фразеологізми-антоніми.

Рано чи пізно; рано — пізно; зима одягає, а літо роздягає; вести перед — пасти задніх; перемога — поразка; не ти перший, не ти останній; працьовитий — лінивий; кидає то в жар, то в холод; гладити за шерстю; гладити проти шерсті; білий — чорний; ні назад, ні вперед; дивитись вперед — оглядатися назад; не за життя, а на смерть.

ВПРАВИ НА ВИЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.

Заповніть таблицю, користуючись довідкою.

Джерело фразеологізму	Приклади
1. Рибальство	
2. Явища природи	
3. Ті, які позначають дії людини	
4. Ті, що пов’язані з тваринним світом	

Довідка: піймatися на гачок, як грім серед ясного неба, радий сонце прихилити, хапатися за соломинку, ґедзь укусив, заманити в сіті, водити за ніс, як вітром здуло, битися як риба в сітці, мотати на вус, мокра курка, як кіт наплакав.

ВПРАВИ НА ВИКОРИСТАННЯ ТЛУМАЧНИХ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ

1. З’ясувати значення виразів, скориставшись фразеологічним словником.

Кинути на поталу, берегти як зіницю ока, сім п’ятниць на тиждень, на

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

швидку руку, крутитися дзиґою, взяти ноги на плечі, в дальньому коліні, яблуку ніде впасти, піти в широкий світ.

2. Знайти і виписати із словника словосполучення зі значенням нічого не робити.

3. Пояснити за допомогою словника фразеологізми і замінити їх одним словом.

Робити з мухи слона, зарубати на носі, тримати язик за зубами.

4. Виписати із словника значення словосполучень: стрімголов, повісити носа, податися світ за очі, поміняти шило на мило, гострий на язик.

ІГРИ

1. «Згрупуй фразеологізми — синоніми».

Брати близько до серця; птах високого польоту; дати жару; жити розкошуючи; порожня голова; важливий птах; давати по шапці; дурнів не сіють, не орють, а вони самі родяться; узяти за душу; жити, лихо покотивши; без сьомої клепки в голові; завдати бані; жити не по кишені; давати прикурити; набитий дурень; брати за живе: велика ияия; всипати гарячих; полатати боки.

(1 ряд. Брати близько до серця; узяти за душу; брати за живе. 2 ряд. Важливий птах; велика цяця; птах високого польоту. 3 ряд. Дати жару; давати по шапці; завдати бані; давати прикурити; всипати гарячих; полатати боки. 4 ряд. Жити розкошуючи; жити не по кишені; жити, лихо покотивши. 5 ряд. Порожня голова; набитий дурень; дурнів не сіють, не орють, а вони самі родяться; без сьомої клепки в голові.)

2. Гра «Будь уважним і кмітливим».

На картках записано початок фразеологізмів, і учням потрібно дописати їх, а також розподілити за тематичними групами, користуючись довідкою.

Не терши, не м'явши, не….

Без труда….

Гора з горою не сходиться, а….

Працювати не розгинаючи….

Грошей мало — не біда, як….

Щоб рибу їсти, треба….

Не краса красить, а….

Близько лікоть, та….

Діло майстра….

Не май сто кіп у полі, май….

Наука в ліс не веде, а з….

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Печені голуби не….

Хто знання має, той і…

Без роботи день….

Над друга старого нема….

Довідка: нема плода, є друзів череда, спини, лісу виводить, в світі нікого, в воду лізти, людина з людиною зійдеться, мур ламає, роком стає, летять до губи, друзів доволі, не вкусиш, величає, розум, їсти калача.

3. Гра «Склади та поясни фразеологізми».

Учням роздаю по одному конверту, у якому на окремих аркушах записані слова. Із цих слів потрібно скласти фразеологізми. Записати в зошити й пояснити лексичне значення цих фразеологізмів, а також дібрати синоніми.

Зразки фразеологізмів

Ні в тин, ні в ворота (Невдало).

Очі на мокрому місці (Тонкосльозий).

3. Серед села дороги не знайти (Не розібратися в простому).

4. Щоб рибу їсти, треба в воду лізти (Докладати зусиль).

5. Як в око вліпив (Точно сказав).

4. Гра-пошук «А де ж моя пара?»

Відшукайте потрібні слова до першої колонки, щоб утворилися фразеологізми.

ахіллесова	точити
кліпати	носа
богатирський	голівонька
задирати	слід
робота	очима
брехні	сон
буйна	шлях
вигравати	кипить
гарячий	вік
життєвий	п'ята
золотий	час

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Відповідь: ахіллесова п'ята, кліпати очима, богатирський сон, задирати носа, робота кипить, брехні точити, буйна голівонька, вигравати час, гарячий слід, життєвий шлях, золотий вік.

ВПРАВИ У ФОРМІ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Визначте, яке слово потрібно поставити замість крапок у словосполученні тримати камінь за …:

а) спиною;

б) пазухою;

в) душею.

2. Яке з – поміж запропонованих словосполучень не є фразеологізмом?

а) гнути спину;

б) як сніг на голову;

в) піймати злочинця.

3. Встановіть, у якому варіанті правильно подано значення фразеологізму брати на кпини**.**

а) критично висловлюватися;

б) насміхатися;

в) примушувати щось виконувати.

4. Який з поданих фразеологізмів є антонімом до фразеологізму ні світ ні зоря?

а) Ще й на світ не зоріло;

б) коли рак свисне;

в) у свинячий голос.

5. Знайдіть синонім до вислову надибав свій свого:

а) не з нашої парафії;

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

б) нашому тинові двоюрідний брат;

в) одним миром мазані.

6. Визначте, який фразеологізм не може бути членом синонімічного ряду?

а) Ні жарене ні парене;

б) ні риба ні м’ясо;

в) не з того десятка.

ВПРАВИ НА ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У МОВЛЕННІ

1. Ми з товаришами дуже любимо слухати діда Григорія. Він так цікаво розповідає! А ми слухаємо і …. (на вус мотаємо).

2. Щодня виходжу за село і любуюся золотими ланами пшениці - … їм нема. (ні кінця ні краю).

2. Доповніть речення одним із висловів.

1. Вже пізно, ходімо додому, бо там мама ….
2. Ми так боялися покинутого будинку на нашій вулиці, що обходили його ….
3. Поки хлопці вирішували, хто дрова рубатиме, Іванка як ….
4. Я дуже хочу, щоб батьки купили мені велосипед, як у сусідки Олі, Але він нам ….
5. Я цілий день нічого не роблю, а так ….

Довідка: десятою дорогою, вітром здуло, не по кишені, місця собі не знаходить, переливати з пустого в порожнє.

3. Придумати ситуацію з такими висловами: зі всіх сил, засукавши рукава.

4. Скласти діалог на основі значення фразеологізму згоріти зі стиду.

5. Скласти діалог, використавши прислів’я (за вибором): Сон мати ледарів; Хто як дбає, так і має; Не спіши – скоріше зробиш.

6. Запишіть кілька зворотів, які відображають стан людини.

7. Уважно розгляньте малюнки. Які фразеологізми на них проілюстровано? Відгадавши, введіть їх у самостійно складене речення.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

8. Прочитайте вислови. Поясніть їх значення. Дайте відповіді на запитання, використовуючи подані вислови.

1. Твій товариш живе близько від тебе?
(Так, за два кроки від мого будинку).
2. Ти давно вивчаєш англійську мову?

3. Думаю, твій товариш добре попрацював.

4. Ти регулярно відвідуєш спортивну секцію?

5. Скажи, Марійка вигадувала, розповідаючи про побачене?

6. Чи далеко хата діда Омелька?

7. Ти зараз дуже зайнятий?

8. Ти знаєш, де тепер живе твій товариш?

Довідка: від випадку до випадку, за два кроки, без року тиждень, кривити душею, за холодну воду не братися, ніколи й угору глянути, ні слуху ні духу.

9. Як ви розумієте вислови: як дві краплини води, був на сьомому небі? **Завершіть діалог одним із цих висловів.**

1. - Що ти подарував своєму товаришеві на день народження?

- Фотоапарат.

- Чи сподобався йому подарунок?

- Він ….

2. - Мамо, чи подобається тобі моя нова подруга?

- Так.

- Правда, вона дуже схожа на свою маму?

10. Використовуючи вислови ні живий ні мертвий, серце обірвалося, мороз по шкірі побіг, **опишіть ситуацію.**

Ситуація. Дівчатка пішли у цирк. Особливо їм сподобалися виступи гімнастів під куполом цирку і дресировані тигри.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Вправи з фразеологічними одиницями можна добирати найрізноманітніші, важливо тільки підпорядковувати їх головній меті: підвищувати пізнавальний інтерес учнів до вивчення та вживання фразеологічних зворотів в їх усному і писемному мовленні, прищеплювати учням бажання і вміння працювати зі словником, збагачувати фразеологічний запас учнів.

2.6. Навчальний посібник «Таємниці фразеологізмів».

ВСЕ-ТАКИ ВОНА КРУТИТЬСЯ

Понад чотириста років тому італійський астроном Галілео Галілей довів правильність вчення Коперника, що Земля рухається навколо Сонця. Інквізитори (вистежувачі) змусили Галілея відректися від вчення Коперника. Перед смертю, за народними переказами, Галілео Галілей вигукнув: "А все-таки вона крутиться!"

Тепер цей фразеологізм вживають, коли йдеться про стійкість, рішучість, впевненість у своїй правоті.

ХІЛЛЕСОВА П'ЯТА

Легенди розповідають, що морська богиня Фетіда, бажаючи зробити свого сина Ахілла безсмертним і невразливим для ворожих стріл, скупала його у водах священної річки Стікс. Та, купаючи сина, вона тримала його за п'ятку, якої не торкнулася вода. Отже, п'ятка залишилася незахищеною.

В одному з боїв стріла, спрямована рукою Аполлона, вразила в п'яту Ахіллеса. Через це він і загинув.

З того часу будь-яке слабке, вразливе місце в людини і називають ахіллесовою п'ятою.

АБИНЕ ЛІТО

В останні ясні й теплі дні осені, які бувають в Україні наприкінці вересня на початку жовтня, на полях та в лісах літає багато павутиння, що його виділяють усякі павуки.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

АРОН МЮНХГАУЗЕН

Цей фразеологізм походить від імені саксонського барона фон Мюнхгаузена, який жив у XVIII столітті. Він був автором збірки оповідань про неймовірні пригоди та фантастичні подорожі. Особливо популярним стало ім'я Мюнхгаузена після того, як з'явилася книгаЕріха Распе "Пригоди барона Мюнхгаузена". Хто не прочитав цих оповідань, хай обов'язково прочитає. І буде вірити, і не вірити веселому брехунцю і фантазеру, хвальку і людині, що втратила почуття міри. Адже саме таких людей і називають баронами Мюнхгаузенами.

ІЛА ВОРОНА

Майже дві тисячі років має цей фразеологізм. Увійшов він у всі мови світу. А вперше сказав його римський поет Ювенал: "Доля наділяє царство рабам, полоненим... тільки щасливців таких менше, ніж білих ворон".

Уживається цей вираз для характеристики людини, яка вирізняється своєю поведінкою, зовнішнім виглядом серед інших.

Однак і у природі, хоч і рідко, трапляються білі ворони. Та це хворі птахи, у їхньому організмі не вистачає відповідного пігменту (барви).

АВИЛОНСЬКЕ СТОВПОТВОРІННЯ

У стародавній Месопотамії (тепер ця земля входить до складу Іраку) було місто Вави лон.

За легендою, після всесвітнього потопу люди вирішили прославити себе, побудувавши цегляну вежу аж до неба. Тоді на землі була одна мова, якою говорило все людство.

Ображений зухвальством людей, Бог жорстоко покарав їх. Він змішав мови будівників, і люди перестали розуміти один одного. Звичайно, будівництво вежі припинилося. А людей Бог розсіяв по всій землі.

Фразеологізм "вавилонське стовпотворіння" вживається на позначення справи, яка не буде завершена, а також на позначення безладу, галасу, метушні.

ЕДМЕЖА ПОСЛУГА

У байці Івана Крилова "Пустельник і Ведмідь" розповідається про дружбу цих героїв. Вони завжди були нерозлучні. Пустельник (той, хто живе самотньо) одного разу приліг відпочити та й заснув. Ведмідь же старанно відганяв мух від свого друга. Він зігнав набридливу муху з його щоки, потім з носа, але вона

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

сіла на лоб. Це вивело ведмедя з рівноваги, і він, схопивши важкий камінь, щосили вбив муху. Однак і друг його, Пустельник, "надовго там лежать лишився".

Отже, "ведмежа послуга" — це безглузда послуга. Незважаючи на добрі наміри, замість допомоги завдає великої шкоди, неприємностей.

ОЮВАТИ З ВІТРЯКАМИ

Іспанський письменник Мігель Сервантес написав чудовий роман "Дон Кіхот". Герой цього роману — бідний дворянин Дон Кіхот. Старий самітний дивак, начитавшись старовинних романів, уявив себе мандрівним лицарем. Дон Кіхот б'ється з вітряками, вважаючи їх за велетнів; заступається за злочинців, вважаючи їх невинно засудженими.

Крилатим став вираз "воювати з вітряками", бо він вживається у значенні: безрезультатно боротися з перешкодами, займатися безнадійною справою.

АННІБАЛОВА КЛЯТВА

Ганнібал — правитель Карфагена. Коли Ганнібалу виповнилось дев'ять років, він дав клятву батькові бути непримиренним ворогом Риму. Цій клятві він був вірний усе життя.

Завоювавши частину Піренейського півострова, Ганнібал перейшов у Галлію, а потім — в Італію, де розгромив римлян. Однак у Рим іти побоявся.

Ослаблений тривалою війною, Ганнібал врешті-решт змушений був повернутися в Африку, де його розгромили римляни. Після укладення миру римляни вимагали видачі Ганнібала, але він утік на схід і, щоб не потрапити до рук ворога, отруївся.

"Ганнібалова клятва" означає рішучість у боротьбі, доведення справи до переможного кінця.

ЕРКУЛЕСІВ ПОДВИГ

Геркулес (Геракл) — герой давньогрецьких міфів. У день, коли мав народитися Геркулес, Зевс вирішив: герой, який народиться сьогодні, буде володарем усіх земних народів. Проте Гера — богиня, дружина Зевса — затримала народження Геркулеса, і першим у світ прийшов Еврісфей, якому Геркулес повинен був служити і підкорятися.

Коли Геракл (Геркулес) виріс, він повинен був здійснити дванадцять подвигів для Евріс- фея, а вже потім стати вільним. Кожен із цих подвигів потребував великої фізичної сили.

Тому вираз "геркулесів подвиг" вживається, коли йдеться про справу, що потребує великих зусиль.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

УСИ РИМ УРЯТУВАЛИ

Давні галльські племена напали на Рим, здобули його штурмом й оточили Капітолій (цитадель, центр релігійного культу), в якому переховувалось населення міста. Та змусити оборонців Капітолія скласти зброю не змогли.

Якось уночі галлам усе ж пощастило пробитись до вежі й обеззброїти варту. Вони зробили це так тихо, що навіть собаки не чули. Та гуси, яких забули вдень нагодувати, не спали. Заґелґотавши, вони розбудили римських воїнів, і ті успішно відбили напад ворога.

Відтоді фразеологізм "гуси Рим урятували" вживається, коли характеризують якусь річ, яка несподівано може мати серйозні наслідки.

АМОКЛІВ МЕЧ

Походження цього фразеологізму пов'язане з іменем Дамокла, придворного улюбленця грецького тирана (необмеженого владики) Діонісія.

Одного разу під час обіду Дамокл дуже вихваляв Діонісія. Із заздрістю говорив про нього, вважаючи його найщасливішою людиною у світі. Діонісій вирішив провчити заздрісника. Під час бенкету він наказав слугам посадити Дамокла на трон. Той був на сьомому небі від радості. Проте раптом він побачив, як над його головою повис зі стелі на кінській волосині гострий меч. Будь-якої хвилини він міг обірватися на голову Дамокла.

Діонісій пояснив, що це емблема небезпеки, яка завжди загрожує смертю тим, хто має безмежну владу.

Відтоді вираз "дамоклів меч" вживають, коли йдеться про постійну смертельну небезпеку.

ВРИКА!

У перекладі з грецької мови вигук "Еврика!" означає "Я знайшов!".

Цей вираз приписують великому грецькому математикові Архімеду. Сиракузький тиран Гієрон доручив ученому перевірити, з якого сплаву зроблено його корону. Архімед довго не міг розв'язати це питання. Проте одного разу під час купання він відкрив новий закон. ("Всяке тіло, занурене в рідину, втрачає у своїй вазі стільки, скільки важить витіснена ним рідина"). Навіть забувши одягнутись, із вигуком "Еврика!" він побіг додому перевіряти цей закон.

Тепер цей вираз вживають як вияв радості при несподіваному відкритті.

АР-ПТИЦЯ

З цим надзвичайним птахом ми зустрічаємося в казках. А назва його

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

пов'язана з вогнем, з полум'ям. Вогонь, подарований людям Прометеєм, давав їжу, тепло, охороняв від хижаків. Можливо, поклоніння вогню і породило легенди про птицю щастя, птаха "із золотим і срібним пір'ям". Жар-птиця — це символ невловимого щастя.

Фразеологізм "спіймати жар-птицю" означає стати везучим, досягти чогось значного.

ТИ НА ГОЛГОФУ

А цей фразеологізм прийшов у мову з Біблії, з історії про життя Ісуса Христа.

У Римській імперії засуджених до страти розпинали на хресті. Прибита цвяхами до хреста людина повільно помирала від болю, голоду і спраги. Так було розіп'ято Ісуса Христа. Місцем страти стала Голгофа — пагорб на околицях Єрусалима. Туди піднявся Ісус, несучи на собі важкого хреста для власної страти, як і всі, кого прирекли на смерть.

Тому вираз "іти на Голгофу" означає: іти на важку, часом безнадійну справу, страждати за когось.

УДИН ПОЦІЛУНОК

В Євангелії розповідається, що Іуда Іскаріот, один із дванадцяти апостолів Ісуса Христа, продав свого вчителя за тридцять срібняків. Первосвященників він попередив: "Кого я поцілую, то — він, беріть його й обережно ведіть". Підійшовши до Ісуса, Іуда сказав: "Учителю!" — і поцілував його. Через деякий час через докір власного сумління Іуда повісився на осиці.

На основі цієї історії й склався вираз "Іудин поцілунок", який став символом зрадництва та лицемірства. Він вживається до тих людей, які за дружбою приховують справжню ворожість.

ИТАЙСЬКА СТІНА (МУР)

У III столітті до нашої ери, щоб боронити внутрішній Китай від нападу кочових орд, було побудовано велику стіну. Довжина її майжечотири тисячі кілометрів, висота — від п’яти до десяти метрів, а ширина — сім метрів. На той час це була велика споруда. Будували її кілька століть. Кожний шостий житель Китаю брав участь у будівництві.

Час наклав свої відбитки на стіну, вона зазнала серйозних руйнувань.

Фразеологізм "китайська стіна" (китайський мур) вживається у багатьох мовах світу. В усіх мовах він означає: заступити дорогу, закрити доступ, наглухо відокремитися.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

АВРОВИЙ ВІНОК

Усім відомо, що лавр — це дерево. В античному світі це дерево було присвячене Аполлонові. А він був покровителем мистецтва. Переможців на змаганнях (музичних чи поетичних) нагороджували вінком з лаврових гілок. До речі, звідси й пішло слово "лауреат".

Цей звичай зберігся і до нашого часу.

ЕБЕДИНА ПІСНЯ

Ще з античних часів відомий цей вираз. У його основу лягло народне повір'я. Воно свідчить, що лебідь співає тільки раз у житті — перед смертю. Голос лебедя нагадує приємне дзвеніння срібного дзвоника. А останній його подих дуже мелодійний.

Напевно, саме ця властивість голосу лебедя і стала поштовхом для створення фразеологізму "лебедина пісня".

Найчастіше цей вираз вживається, коли йдеться про останній твір митця (письменника, композитора, художника...).

ОЯ ХАТА СКРАЮ

Колись цей вираз, як і багато інших, мав пряме значення.

Усі важливі події в селі чи в місті відбувалися в центрі на площі. І той, хто жив на краю села, міста, довідувався про все останнім. Раніше не було ні радіо, ні телебачення, ні преси. Повний варіант цього фразеологізму звучить так: "Моя хата скраю; я нічого не знаю". У переносному значенні це означає: нічого не чув, не бачив, не знаю, не хочу знати, це мене не стосується, це не моя справа.

А КУДИКИНУ ГОРУ

Народні звичаї мають чимало табу (заборон). От, наприклад, звичайне наше "куди?" Скільки разів на день ми можемо запитувати батьків, друзів: "Куди йдете?" "Закудикувати" вважається поганим тоном. У народі навіть

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

вважалось гріхом. Того, хто кудикав, в Україні часто називали кудикалами.

Якщо запитують, то потрібно відповідати, і відповідають: "Не кудикай, а то старим будеш" або "У Крим по сіль". Проте найбільш відома кудикина гора, до якої ще можуть додавати: "На кудикину гору горох молотити".

Виникає запитання, чому це на "куди?" накладено заборону. Одні вчені вважають, що слово "куди?" асоціюється зі словом "куд" (злий дух). Інші вважають, що той, хто запитує, |може зурочити і станеться невдача. Отож, не закудикуйте!

АРОДИТИСЯ В СОРОЧЦІ

Саме так кажуть про везучу, щасливу людину.

Діти інколи народжуються, огорнені навколоплідною плівкою. Її в народі й називають "сорочкою", яку дає Бог. У багатьох мовах є подібні форми висловів. Чехи кажуть: "Народитися в кошульці" (кошулька — це сорочка), а поляки — "Народитися в чепку" (чепчику).

ДНА ЛАСТІВКА

ВЕСНИ НЕ РОБИТЬ

Багато крилатих висловів належать давньогрецькому байкарю Езопу. Одна з його байок розповідає про юнака, що розтратив батьківську спадщину. У нього лишився тільки плащ, але й його він продав, побачивши ластівку, яка є провісницею весни. Проте вдарив мороз, ластівка загинула, а юнак обурливо дорікав їй за те, що вона його обдурила.

У народі кажуть, що одна ластівка весни не робить, а те, що поява ластівки знаменує початок потепління, ніхто не заперечує.

Отже, вираз "одна ластівка весни не робить" означає, що окремі ознаки, прикмети якого-небудь явища ще свідчать про його виникнення або існування насправді.

СТАННІЙ ІЗ МОГІКАН

Могікани — це індіанське плем'я Північної Америки. Європейські загарбники виселяли могікан з обжитої землі. Вони змушені були переселятись на території сучасних штатів Нью-Йорк, Пенсільванія, Огайо та інших Індіанці, серед них і могікани, вели тривалу тяжку боротьбу із загарбниками. Проте сил були нерівні. Американський письменник Купер присвятив цій події свій роман «Останній із Могікан». У ньому розповідається про непросту долю останнього представника цього славного племені.

Завдяки популярності роману його нами поширилася і набула узагальненого значення навіть перетворилась на крилатий вираз.

У переносному значенні фразеологізм "останній із могікан" означає: останній представник будь-якої групи людей, роду, народності.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

РИЙШОВ, ПОБАЧИВ, ПЕРЕМІГ

Відомий політичний діяч і полководець Гай Юлій Цезар, розгромивши своїх ворогів у Італії, вирушив на схід. Зміцнив свою владу в Єгипті, а в Малій Азії блискавично розбив царя Фарнака. Про цю перемогу Цезар послав знаменитий звіт у сенат. Звіт складався з трьох слів: "Прийшов, побачив, переміг".

Ці знамениті слова Цезаря сьогодні найчастіше вживаються іронічно: не розібравшись, зробив висновки.

РИНЦЕСА НА ГОРОШИНІ

Казки Андерсена, очевидно, читали всі. В одній із них розповідається, як королевич захотів одружитися з найсправжнісінькою принцесою. Щоб не помилитися, він пропонує своїй нареченій переночувати в палаці на ліжку, застеленому дванадцятьма матрацами і дванадцятьма перинами. Вранці принцеса поскаржилася, що й на хвилинку не змогла заснути, бо щось їй страшенно муляло і вона натерла синці на всьому тілі.

Причиною цих страждань була горошина, підкладена під усі матраци і перини. Придворні вирішили, що це справжня принцеса, бо хто ж міг бути такий тендітний.

Фразеологізм "принцеса на горошині" позначає людину розніжену, що болісно сприймає навіть найменші труднощі.

РОМЕТЕЇВ ВОГОНЬ. МУКИ ПРОМЕТЕЯ

Прометей — титан, могутній герой давньогрецьких міфів. Не дивно, що про нього написано багато прекрасних творів, а в усіх європейських мовах з'явилися пов'язані з ним фразеологізми.

Співчуваючи людям, які не знали вогню і були безпорадні перед природними стихіями, Прометей викрав у богів вогонь і передав його смертним. За це верховний бог засудив титана на страшну муку. Прометея прикували до скелі на вершині Кавказу. Щодня гігантський орел розривав його тіло. Щоночі воно знову заживало для нових мук.

Пізніше інший герой, могутній Геракл, визволив страдника, бо Зевс був захоплений витримкою й мужністю Прометея.

Ми кажемо "муки Прометея", бажаючи описати страждання. Кажемо "прометеїв вогонь", коли хочемо охарактеризувати дух благородства, мужності й таланту.

ІГ ДОСТАТКУ

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Давньогрецькі легенди свідчать, що змалку бога Зевса виховували на острові Кріт. Вигодовували майбутнього бога молоком кози Амалфеї, доглядали його німфи. Якось Амалфея зламала собі ріг, німфа наповнила його плодами й подала маленькому Зевсу. За це він подарував ріг німфам, пообіцявши, що з нього з'являтиметься все, що їм забажається.

Ось так і виник вираз "ріг достатку", що означає: багато чогось, рясно, щедро, у великій кількості.

ОБИТИ З МУХИ СЛОНА

Давньогрецький сатирик Лукіан в одному зі своїх творів писав: "Я ще багато міг би говорити, але уриваю своє слово, щоб ніхто не подумав, ніби я, як кажуть, роблю з мухи слона".

Сьогодні цей вираз уживається, коли хочуть висміяти чиєсь намагання надати великого значення якомусь дріб'язку.

ІЗІФОВА ПРАЦЯ

Боги прирекли Сізіфа — спритного й хитрого царя міста Корінфа — за всі його злочини на страшну кару. Він повинен був вічно котити на круту гору важкий камінь. І тільки-но камінь торкався вершини гори, він виривався із рук Сізіфа й летів у прірву. Знову й знову, заточуючись і спотикаючись, приречений на вічну працю, сходить за каменем Сізіф униз. І все починається спочатку.

"Сізіфова праця" — так кажуть про чию-не-будь безплідну, важку, нескінченну роботу.

ОЛОМОН МУДРИЙ.

МУДРИЙ СОЛОМОН

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Соломон — цар Ізраїльсько-іудейської держави. Як тільки-но Соломон став царем, він приніс Богові жертви. Наступної ночі Бог з'явився уві сні Соломонові й сказав: "Прохай, що тобі дати?" Соломон відповів: "Ти призначив мене царем над великим народом, а я ще такий молодий і недосвідчений. Дай мені мудросте щоб я міг справедливо судити народ". Й отримав Соломон, що хотів. З того часу багато мудрих рішень прийняв справедливий правитель.

Коли хочуть відзначити чиєсь мудре рішення, його порівнюють із Соломоном.

ПАЛИТИ КОРАБЛІ (МОСТИ)

Кожний фразеологізм має свою історію, довгу чи коротку. З давніх часів вираз "спалити кораблі" вживався тільки у прямому значенні.

Щоб не дати ворогам скрутної хвилини скористатись відступом, часто спалювали кораблі чи мости.

Та з часом вираз "спалити кораблі" переосмислився і набув переносного образного значення, а саме: зробити важливий, рішучий крок; упевнено, сміливо і назавжди порвати з минулим; унеможливити повернення до минулого.

ПАРТАНСЬКИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ

Ті, хто дотримується спартанського способу життя, свідомо зрікаються багатьох вигод, комфорту, вони терпляче переносять усі незгоди. Винахідливість, кмітливість, вправність, хоробрість і стійкість — риси людини, що дотримується спартанського способу життя. У V ст. до нашої ери Спарта (давня рабовласницька держава) повоювала багато народів. Це змушувало Спарту бути постійно у бойовій готовності. Дітей виховували як майбутніх воїнів, загартованих, вправних, витривалих.

Звичайно, впродовж історії фразеологізм "спартанський спосіб життя" зазнав змін у значенні. Дуже стримане, суворе і строге життя — так розуміють його тепер.

ИСЯЧА Й ОДНА НІЧ

Після появи арабського збірника "Тисяча и одна ніч", у якому об'єднано понад триста творів, цей фразеологізм став популярним. Казки ці розповіла Шахерезада впродовж тисячі й однієї ночі своєму чоловікові-халіфу, щоб відтягти час своєї страти.

Пізніше вираз "тисяча й одна ніч" став означати велику кількість чого-небудь.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

РИ ДЕВ'ЯТЕ ЦАРСТВО

"У тридев'ятому царстві жили собі...", — так починаються багато відомих вам казок. Що ж це за царство таке? Очевидно, виникало у вас таке запитання.

Тридев'ять — це три по дев'ять, тобто двадцять сім. У переносному значенні вираз "тридев'яте царство" означає дуже віддалені країни, місця.

РОЯНСЬКИЙ КІНЬ

Легенда розповідає: після викрадення Парісом прекрасної Єлени розпочалася Троянська війна. Греки тримали Трою дев'ять років в облозі. Здавалося, що війні не буде кінця. Одіссей запропонував узяти Трою хитрістю. Збудували величезного дерев'яного коня, всередині якого сховалася частина грецьких воїнів, а решта відступили від міста. Троянці, не зрозумівши, для чого було залишено коня, забрали його з собою.

Троя вперше після облоги спала мирним сном. Греки повернулися. Воїни, що були в середині коня, перебили вартових і відчинили ворота. Перемогою греків закінчилася Троянська війна.

Отже, "троянський кінь" — це фразеологізм, що означає хитрий таємний задум, підступний подарунок, який несе згубу тому, хто його отримає.

СВИНЯЧИЙ ГОЛОС

Колись давно свиней не тримали в сажах, а виганяли пасти, скажімо, як корів. Жадібні свині дуже часто додому поверталися вночі й подавали свинячий голос — рохкали, вищали.

Дуже пізно — значить "у свинячий голос", так потрібно розуміти цей вираз.

МИВАТИ РУКИ

З Євангелії прийшов цей вираз. Пілат, віддаючи Ісуса для розправи, умив руки і сказав: "Не винен я у крові праведника цього".

Коли йдеться про ухилення від відповідальності за що-небудь, тоді кажуть: "Я умиваю руки".

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

ОМА НЕВІРНИЙ

В Євангелії розповідається, як один із апостолів, Хома, коли йому розповіли про воскресіння розіп'ятого Ісуса, заявив: "Якщо я не побачу на руках Його ран від цвяхів і не доторкнуся рукою до ран Його, не повірю".

Тому "Хомою невірним" називають людей, яких важко примусити повірити комусь або у щось.

К ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ

Як раніше, так і тепер обсівають поля горохом. Тепер, напевно, за звичкою, а раніше для того, щоб голодний мандрівник, який іде в далеку путь, міг підкріпити свої сили цим солодким, корисним овочем.

Фразеологізм "як горох при дорозі" слід розуміти: нещасна, беззахисна людина.

К З ГУСКИ ВОДА

Гуска виходить з води сухою, бо її пір'я містить жир, який не пропускає воду. Ця властивість лягла в основу виразу "як з гуски вода", що вживається, коли кажуть про людей, байдужих до слушних зауважень.

ВИСНОВОК

У теорії і практиці навчання рідної мови проблема формування комунікативної компетентності молодших школярів, займає значне місце.

Розглянувши історію та сучасний стан проблеми збагачення мовлення учнів фразеологізмами української мови, можна зробити висновок про необхідність систематичного та цілеспрямованого вироблення в учнів уміння та навички фразеологічної роботи, розвиток правильного, образного емоційного мовлення молодших школярів, творчу думку, кмітливість. Лише спеціальна система вправ із фразеології дає можливість тісніше пов'язати

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
уроки мови і читання, цілеспрямованіше використовувати лексико-фразеологічний матеріал текстів, що вивчаються, планомірно збагачувати словник учнів, активізувати фразеологічний запас, зацікавить народними скарбами української мови дітей молодшого шкільного віку.

Розвиток комунікативно необхідних умінь і навичок забезпечується ефективними способами реалізації у освітньому процесі принципу диференціації мовних явищ і створює передумови для створення та запровадження у практику викладання системи фразеологічної роботи, яка забезпечує вивчення і засвоєння мовних одиниць та фактів у єдності їх смислових значень, морфологічної будови, синтаксичної ролі у реченні, стилістичної функції.

Виконуючи будь-яку роботу, людина прагне побачити результат своєї діяльності, її ефективність. У педагогічному дослідженні взяло участь 48 учнів 4-х класів.Експериментальний й контрольний класи добиралися з однаковим складом і рівнем мовної підготовки учнів.

Для вивчення стану засвоєння молодшими школярами фразеологічних одиниць учням 4-А та 4-Б класів були запропоновані різні завдання:

Завдання

1. Якому вислову відповідає синонім.
2. Пояснити значення певних висловів.
3. Скласти речення з 2 висловами на вибір.

Аналіз

Із 48 опитаних учнів жоден не виконав усі завдання правильно. До поданих фразеологізмів визначили відповідні близькі за значенням слова 7 респондентів. Учні не зуміли підібрати потрібних синонімів до таких фразеологізмів:

знайти спільну мову - 10 учнів ;
дрижаків упіймати - 10 учнів ;
робити з мухи слона - 11 учнів ;
тримати язик за зубами - 7 учнів ;
ведмідь на вухо наступив - 6 учнів ;
вилетіло з голови - 4 учнів ;
накивати п'ятами - 4 учнів ;
ґави ловити - 3 учнів.

Повністю самостійно підібрали пояснення до фразеологізмів 4 респонденти. Утруднення виявили при поясненні таких висловів:

пасти задніх - 18 учнів;
водити за носа - 17 учнів;
хоч око виколи - 13 учнів;
зарубати на носі - 14 учнів;
мало каші з'їв - 8 учнів;
розбити глека - 11 учнів;

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

за тридев'ять земель - 4 учні.

Значна частина учнів розуміє значення фразеологізму із його складових. Так вислів *пасти задніх* діти пояснюють: той, хто позаду, нічого не робити та пов'язують із випасом худоби. Вислів *водити за носа* пояснюють: ходити один за одним, ходити з кимось, водити рукою, тягнути за ніс. Фразеологізм *хоч око виколи* діти розуміють, як боятися або вночі. *Зарубати на носі* пояснюють, як вбити, вдарити в ніс, сваритися. Вислів *розбити глека* розуміють, як кинути глечик, злякатися. Значення вислову *мало каті з'їв* розуміють, як мало їсти, бути маленьким, не хотіти їсти, мато їсти вранці. Фразеологізм *за тридев 'ять земель* асоціюється у дітей з казками.

Завдання на складання речень з фразеологізмами правильно виконали 14 учнів. Цей етап дослідження показав, що добре відомі учням значення фразеологізмів *байдики бити, ловити гав*, оскільки найбільша кількість учнів склали речення саме з цими висловами. Це пояснюється тим, що учні часто чують ці вирази з уст учителя і засвоїли їх значення. Наступним за частотою вживання є вислів *тримати язик за зубами.* Значення цього фразеологізму діти також могли часто почути від учителя. Лише 7% учні використали у реченнях фразеологізм *знайти спільну мову.*

Найчастіше у реченні молодші школярі вживають фразеологізми у значенні їх складових чи замінюють синонімом.

Наприклад: *Я своєму товари ту рукою подаю ручку. Настя йшла позаду. Мало каші з 'їв Юрко.*

Під час складання речень виявилось, що 22% учнів зовсім не використати фразеологізмів чи їх синонімів.

Результати проведеного дослідження подані в діаграмі:

Рис 1. Діаграма «Рівень володіння мовними засобами»

Висновок.

Учні 4 – А класу не мають достатнього уявлення про відомості з фразеології та практичне значення стійких словосполучень в усному мовленні. Результати завдань констатуючого зрізу показали, що фразеологізми є рідко вживаними у мовленні учнів початкових класів. У практиці роботи їм не приділяється належна увага на уроках.

На відміну від учнів 4 – А класу учні 4 –Б класу, в якому вчитель систематично працює над збагаченням мовлення учнів фразеологізмами, розроблялає систему фразеологічних вправ і завдань з урахуванням фразеологічного мінімуму для учнів, мають достатній рівень володіння фразеологізмами, що сприяє формуванню навичок культури мовленнєвої поведінки школярів. Молодші школярі 4 - Б класу одержують належних знань про функціональну роль фразеологізмів у мовленні, що розширює їхній

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

активний словниковий запас.

Рекомендації: у процесі вивчення фразеології української мови основна увага повинна зосередитися на тому, щоб навчити учнів 4- А класу відрізняти фразеологічні одиниці від вільних словосполучень, домогтися усвідомлення їх значення й стилістичної ролі і планомірно збагачувати фразеологічний запас учнів, одночасно виробляючи навички ним користуватися. Вчителю учнів 4 – Б продовжувати працювати над збагаченням мовлення учнів фразеологізмами, формуванням навичок культури мовленнєвої поведінки школярів.

Визначено таку систему тренувальних вправ для засвоєння фразеологічних знань та вироблення навичок використання фразеологізмів у мовленні: 1) відшукування фразеологізмів у наведених реченнях чи текстах і пояснення їх значень; 2) добір до фразеологічних одиниць синонімічних слів чи фразеологізмів або включення фразеологізмів у синонімічні ряди слів; 3) групування фразеологізмів за синонімічними рядами; 4) введення в речення фразеологічних одиниць, подібних за змістом; 5) добір фразеологізмів з тим самим стрижневим словом; 6) аналіз семантики фразеологізмів й усвідомлення того, що фразеологізми дослівно не перекладаються, а добираються ідентичні за змістом і стилістичним забарвленням відповідники; 7) добір фразеологічних одиниць, зокрема прислів'їв та приказок, за тематичною ознакою.

Розроблена в дослідженні методична система охоплює весь період початкового навчання і має такі взаємопов’язані етапи: 1) початковий – осягнення учнями елементарних фразеологічних понять, перевірка навичок і вмінь читати і пояснювати фразеологічні одиниці, відшукувати їх у тексті, з’ясовувати за текстом джерела походження, етикетну ситуацію їх використання; 2) основний – оволодіння вміннями і навичками роботи з фразеологізмами на всіх уроках з опорою на фразеологічні словнички; перевірка ефективності пропонованої системи роботи, уточнення деяких методичних прийомів навчання, а також ефективності окремих видів вправ; 3) завершальний – організація самостійного виконання учнями творчих робіт з використанням фразеологізмів; обробка одержаних даних.

Згідно із завданням експерименту визначено перелік умінь, якими повинні оволодіти учні: знаходити в тексті і доречно використовувати фразеологічні одиниці; пояснювати значення фразеологізмів; визначати синтаксичну роль стійких словосполучень; вміло користуватися фразеологізмами; критично оцінювати вживання фразеологізмів у власному і чужому мовленні; з’ясовувати зміст українських фразеологізмів.

Результати порівняльного аналізу впливу роботи з фразеологізмами в контрольному і експериментальному класах подано в таблиці.

Таблиця 1

Порівняльні данні засвоєння фразеологічних понять учнями контрольного та експериментального класів (%)

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

№ п/п	УМІННЯ	Експериментальний клас (%)	Контрольний клас (%)
1	знаходити в тексті і доречно використовувати фразеологічні одиниці	87	74
2	пояснювати значення фразеологізмів	86	71
3	визначати синтаксичну роль стійких словосполучень	83	72
4	вміло користуватися фразеологізмами у мовленні	76	65
5	критично оцінювати вживання фразеологізмів у власному і чужому мовленні	81	70
6	з’ясовувати зміст українських фразеологізмів	79	67

Отже, проведене мною опитування засвідчило недостатність роботи над фразеологізмами у молодших класах. Сподівання на самостійне засвоєння учнями висловів під час читання художньої літератури не виправдане, тож учителеві слід систематично звертати увагу на збагачення мовлення учнів, в тому числі й фразеологізмами.

Отже, проблема засвоєння фразеологізмів учнями початкових класів потребує подальшого дослідження, зокрема укладання словника-мінімуму фразеологічних одиниць з тлумаченням їх значення, визначення системи та методики роботи з фразеологізмами.

Використання фразеологічного матеріалу, який увійшов у приблизний фразеологічний мінімум, дозволяє проводити фразеологічну роботу у процесі вивчення програмових розділів курсу української мови та органічно пов'язує вивчення питань граматики і орфографії з розвитком фразеологічних умінь і навичок, розширює та збагачує словниковий запас учнів фразеологічними сполученнями.

Володіння фразеологічним мінімумом забезпечує нормальне спілкування українською мовою, знання та розуміння творів художньої літератури, які вивчаються. Оскільки програмою вивчення фразеологічного матеріалу у початковій школі не передбачається, то й фразеологічний мінімум залишається не визначеним. Взяти за основу цього мінімуму ми пропонуємо фразеологічні одиниці, з якими учні будуть зустрічатися протягом навчального року на сторінках підручників. Аналіз чинних підручників з української мови та читання для початкових класів дав можливість виділити усі фразеологічні одиниці, які слід вважати фразеологічним мінімумом для певного класу. На відображеному матеріалі побудовано систему вправ для розвитку пізнавальних інтересів.

Вищезазначене дозволило укласти методичні рекомендації для роботи із фразеології у початкових класах:

1. Формування комунікативно необхідних фразеологічних умінь та

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

навичок не є самоціллю і повинно бути спрямоване на розвиток усного та писемного мовлення учнів.

2. Робота над фразеологізмами має здійснюватись, починаючи з 1-го класу на всіх етапах філологічної освіти.

3. Проведення системної фразеологічної роботи необхідно здійснювати з урахуванням принципів наочності та доступності викладеного матеріалу для дітей кожної вікової групи.

4. Процес збагачення фразеологічним матеріалом повинен будуватися на основі приблизного фразеологічного мінімуму, який потрібно укладати з урахуванням наступних критеріїв: комунікативної цінності і семантико-тематичної обумовленості.

Отже, володіння фразеологічним мінімумом забезпечує нормальне спілкування українською мовою, знання та розуміння творів художньої літератури, які вивчаються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти - Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti
2. Національна доктрина розвитку освіти

3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування

[Електронний ресурс] / Н. М. Бібік // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / Під заг. Ред О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 47–52. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/en_33582maket_competence_eng_ost.pdf.

4. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65 – 69. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2013, № 4 (30).-144 с.

5. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004.- 112 с.

6. Локшина О. І. Становлення компетентнісної ідеї в європейській освіті. – К.: Педагогічна думка, 2009. – С. 21–30.

7. Шишов С. Понятие компетенции в контексте качества образования. //

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/
Дайджест педагогічних ідей і технологій. Школа - парк. 2002. - №3. С. 20 - 21.

8. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 40. - Серія: Педагогічні науки. - 2008. - С. 63-68.

9. Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи [Електронний ресурс]/О.Савченко //Гірська школа Українських Карпат. - 2015. -№ 12-13.

Режим доступу: gruzevytskazosh.at. ua/juzvishina_prezentacija.ppt

10. Овчарук О.О. Компетентісності як ключ до оновлення змісту освіти. // Стратегія реформування освіти в Україні.- К.: К.І.С., 2003.- С.13- 41.
11. Початкова школа. – 2010. – № 94.
12. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі (матеріали круглого столу) // Українська мова і література в школі. - 2014. -№ 3. - С. 57-68.
13. Мовчун, Л. Учимося милозвучної мови // Початкова школа. - 1999. - №3. - С. 23-25.
14. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (Методика і технологія навчання). – Тернопіль: 2002. – 352 с.
15. Соловець Л. Фразеологізм як засіб формування культури спілкування молодших школярів. // Початкова школа. – 2006. - №6. – С.19-22.
16.Брайчевський М.Ю., Біленька М.А., Вашуленко М.С. Рідна мова: Підруч, для 2 класу. - К.: Освіта, 1997. - 254 с.
17. Варзацька Л.О., Вашуленко М.С., Мельничайко О.І., Скуратівський Л.В. Рідна мова: Підруч. для 4 класу. - К.: Освіта. 1995. - 256 с.
18. Вашуленко М.С., Мельничайко О.І. Рідна мова: Підруч. Для 3 класу. - К.: Освіта. 1998.-254 с.
19. Ляхова Т., Білошапка І. Фразеологічний матеріал у початковій школі: Поч. шк.-№ 4. - 2010. - С. 28-31.
20. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-2 класи. - К.: Освіта, 2001.-294 с.
21. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. - К.: Освіта, 2012.- 45 с.
22. Скрипченко Н.Ф., Савченко О.Я. Волошина Н.Й. Читанка 4(3). 4-те видання. - К.: Освіта. 1995. - 325с.
23. Скріпченко Н.Ф., Савченко О.Я. Читанка 3(2) 8-ме видання. - К.: Освіта, 1998. -270с.
24. Скрипченко Н.Ф., Савченко О.Я. Читанка. Підручник для 2 класу. - К.: Освіта. 2000.- 350 с.
25. Віра Науменко Літературне читання: Підручник для 2 класу. – К: Генеза, 2012. – 160 с.
26. Віра Науменко Літературне читання: Підручник для 3 класу. – К: Генеза,
Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/

2013. – 176 с.
27. М.Д.Захарійчук Українська мова: Підручник для 2 класу. – К: Грамота, 2012. – 176 с.
28. М.Д.Захарійчук Українська мова: Підручник для 3 класу. – К: Грамота, 2013. – 176 с.

Взято з ресурсу http://dorobok.edu.vn.ua/